

บทที่ 4

งานปอยสังขารหมู่บ้านบ้านถิ่น

4.1 งานปอยสังขาร ดำน่านและที่มา

4.1.1 สงกรานต์ปีใหม่ชนชาติไท

แนวคิดเรื่องการขึ้นปีใหม่หรือสงกรานต์นั้นมีความเกี่ยวเนื่องอย่างชัดเจนกับการสิ้นสุดการชำระล้างและการเริ่มต้นใหม่โดยมีรายละเอียดทางความเชื่อที่แตกต่างกันออกไป เช่น ในพม่ามีธรรมเนียมว่าก่อนสงกรานต์ 2-3 วัน สักยามินหรือพระอินทร์จะเสด็จลงมาสำรวจความประพฤติของมนุษย์ เด็กๆมักถูกเตือนให้ระมัดระวังความประพฤติของตน เพราะชาวพม่ามีความเชื่อว่าพระอินทร์จะนำสมุดลงมาสองเล่มคือ สมุดหนังสุนัขและสมุดแผ่นทอง พระอินทร์จะจดแยกความประพฤติของผู้ที่ทำดีและทำชั่วเพื่อตัดสินชะตากรรมของบุคคลนั้นๆ ความเชื่อนี้ใกล้เคียงกับประเพณีของจีนในวันตรุษจีน คนจีนเองก็เชื่อว่า ในช่วงวันขึ้นปีใหม่เทพเจ้าจะขึ้นไปรายงานความดีความชั่วของมนุษย์แล้วจดบันทึกไว้เพื่อพิจารณาลงโทษเมื่อมนุษย์ผู้นั้นตายไปแล้ว ช่วงตรุษจีนจึงมีข้อห้ามไม่ให้กล่าวคำหยาบคายและประพฤติน่าไม่ดี สำหรับชาวไทยถือมีธรรมเนียมการห้ามทำสิ่งไม่เหมาะสม ประพฤติน่าไม่ดี พุดจาไม่ไพเราะ เพราะจะทำให้มีเคราะห์กรรมติดตัวไปยังปีใหม่ที่ จะมาถึง อย่างไรก็ตาม โดยรวมแล้วความหมายและความเชื่อในวันขึ้นปีใหม่ของชนชาติต่างๆ บริเวณภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีนัยที่ใกล้เคียงกัน คือ เป็นการสิ้นสุดของปีเก่าซึ่งจะจบไปพร้อมกับเคราะห์กรรม ภูตผีปีศาจ เป็นการเตรียมพร้อมเพื่อที่จะก้าวเข้าสู่ปีใหม่ และการย่างเข้าปี ใหม่ด้วยจิตใจอันบริสุทธิ์

ประเพณีสงกรานต์หรือประเพณีปีใหม่นั้นเป็นประเพณีที่มีประเพณีทับซ้อนกันอยู่สาม ส่วน คือ 1. ประเพณีโบราณหรือประเพณีก่อนที่จะได้รับอิทธิพลอินเดียและวัฒนธรรมพุทธ ประเพณีดั้งเดิมนี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและวัฏจักรของชีวิต ในสังคมไทยซึ่งเป็นสังคมการเพาะปลูกพิธีกรรมการเฉลิมฉลองก็จะปฏิบัติตามวัฏจักรของการเพาะปลูกซึ่งเป็นไปตามการเคลื่อนย้ายหมุนเวียนของดวงอาทิตย์และดวงจันทร์ การฉลองปีใหม่แต่เดิมจะฉลองกัน 3-5-7 วัน โดยมีความเชื่อในเรื่องการสร้างโลกใหม่ การขับไล่สิ่งเลวร้ายไม่ให้ตามเข้าไปสู่โลกใหม่ ซึ่งพิธีกรรมที่สำคัญในขั้นตอนนี้คือ การทำให้สุกจากเด็กเป็นผู้ใหญ่โดยการบวชพระเณร สงกรานต์นั้นประกอบไปด้วยวันสังขารล่อง วันเนาและวันพญาวันซึ่งตามสัญลักษณ์แล้วมีความหมายแฝงต่างๆ ได้แก่ ในวันสังขารล่องหมายถึง การตาย การดับ มีการจุดประทัดขับไล่เคราะห์ ภูตผี วันนีชาวบ้านจะร่วมกันทำความสะอาดบ้านเรือน เสื้อผ้าและร่างกาย วันต่อมาคือวัน

เน่ากล่าวได้ว่าเป็นวันกลางเก่ากลางใหม่ เป็นวันที่สังคมจะปลอดจากกฎเกณฑ์และธรรมเนียมได้แก่ ผู้หญิงจะมีความเสมอภาคเท่าเทียมกับผู้ชาย มีการหยอกล้อกันระหว่างนายกับบ่าว วันที่ 3 วันพญาวัน ความวุ่นวายจะกลับเข้าสู่ภาวะเดิมและถือว่าวันนี้เป็นวันเริ่มต้นปีใหม่ ชาวบ้านจะแต่งกายด้วยชุดใหม่ มีการทำบุญตักบาตรและเริ่มต้นสิ่งใหม่ๆ ดังนั้น การฉลองปีใหม่ต้องมองเป็น 3 วันเป็นอย่างน้อย คือ การตาย ช่วงปรับเปลี่ยนกลางเก่ากลางใหม่และการเกิด

ประเพณีที่สองคือ ประเพณีซึ่งได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมอินเดีย เกี่ยวข้องกับการใช้ปฏิทินแบบบาบิลอนและอินเดีย มีระบบการนับวันเวลาและกำหนดเวลาที่แน่นอน ซึ่งการรับเอาวัฒนธรรมอินเดียนำเอานิทานปรัมปราเกี่ยวกับประเพณีสงกรานต์เข้ามาด้วย ประเพณีสุดท้ายคือ ประเพณีพุทธ ซึ่งถือว่าปีใหม่เป็นเรื่องทุกข์ ไม่ใช่เรื่องที่นำเฉลิมฉลอง เพราะมองว่า การเกิดเป็นทุกข์ เป็นเพียงวงจรหนึ่งในวัฏจักร แต่เพื่อให้สอดคล้องกับประเพณีปีใหม่มารแต่ดั้งเดิม จึงนิยมนำพระพุทธรูปออกมาวางหรือประดิษฐานอยู่กลางที่ชุมชนให้มีการสรงน้ำพระ เพื่อเตือนสติว่าการผ่านพ้นปีไม่ใช่เป็นเรื่องของการสนุกสนานแต่ยังมีเรื่องให้ต้องระลึกถึงอยู่ (ทรงศักดิ์ ปรากฏวัฒนา กุล (บก.), 2539)

“สงกรานต์” เป็นภาษาสันสกฤต แปลว่า การย่างขึ้น หมายถึงดวงอาทิตย์ย่างขึ้นสู่ราศีใดราศีหนึ่งตามจักรราศีของดวงดาวซึ่งแบ่งออกเป็น 12 ราศี เมื่อดวงอาทิตย์ผ่านเข้าไปยังจุดของหมู่ดาวอะไรก็ให้ถือเป็นการยกขึ้นสู่จักรราศีนั้นๆ เช่น อาทิตย์ผ่านเข้ายังหมู่ดาวแกะ เรียกว่า ยกขึ้นสู่ราศีเมษ เมื่อผ่านเข้าสู่หมู่ดาวต่อไปใช้ว่า ยกไปสู่ราศีพฤษภ เช่นนี้เรียกว่า สงกรานต์เดือน เพราะการย้ายจากหมู่ดาวหนึ่งไปสู่อีกหมู่ดาวหนึ่งกินระยะเวลาประมาณ 1 เดือน เมื่อครบทั้ง 12 ราศีก็ได้เป็นเวลาปีหนึ่ง และเหตุที่เมื่ออาทิตย์ยกขึ้นสู่ราศีเมษถือเป็นเหตุพิเศษ หรือ เป็นวันมหาสงกรานต์ ก็เพราะอินเดียเหนือซึ่งเป็นต้นกำเนิดของสงกรานต์นับว่าการเคลื่อนย้ายของดวงอาทิตย์เดินทางครบรอบจากทิศใต้ไปสู่ทิศเหนือพอดี ดังจะสังเกตได้จากการเคลื่อนย้ายของแสงแดด และเป็นช่วงวันที่เวลากลางวันและกลางคืนมีระยะเวลาเท่ากันพอดี มหาสงกรานต์นี้ตรงกับฤดูใบไม้ผลิของทางอินเดียเหนือ แต่สำหรับในกลุ่มชนชาติพันธุ์ไทในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาสงกรานต์ตรงกับช่วงว่างเว้นจากการทำไร่ไถนาและช่วงที่กำลังรอฝนอยู่พอดี จึงถือเอาวันดังกล่าวเป็นวันบุญวันใหญ่ในรอบปี มีทั้งกิจกรรมการเล่นสนุกสนานและพิธีกรรมการทำบุญต่างๆ (มณี พยอมยงค์ 2536: 50-52)

รูปแบบประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับปีใหม่หรือประเพณีสงกรานต์นี้ปรากฏอยู่ในกลุ่มชนชาติพันธุ์ไทในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อย่างไรก็ตาม นัยและความสำคัญต่อชุมชนของงานประเพณีในแต่ละท้องถิ่นมีความเป็นเอกลักษณ์ของชนชาติตนเอง ได้แก่ ประเพณีสงกรานต์สำหรับชาวไทยจีนเชิงตุง มีพิธีกรรมสำคัญ 3 อย่างคือ ถั่วตักถอง ขบวนแห่สงกรานต์ และการบั้งบขขอ

ฝน¹ ส่วนในพม่าสงครามเป็นเทศกาลแห่งการให้ การทำบุญทำทานตามจิตกุศล ในกลุ่มชนชาติไทใหญ่รัฐฉานมีข้อห้ามในวันสงคราม 10 ประการ คือ อย่าทะเลาะวิวาท อย่านอนผิดที่ อย่าทานเนื้อสัตว์ใหญ่ อย่าตัดไม้ไผ่ อย่าร้องไห้ อย่าให้เลือดตกยางออก ห้ามใช้ขมิ้นทาตัว ห้ามกินเหล้า อย่าใช้จ่ายฟุ่มเฟือย และอย่าให้ผู้อื่นเดินทางไกล (ไพฑูรย์ ดอกบัวแก้ว, 2546: 15-23) ขณะที่ในเขมรมีความเชื่อเกี่ยวกับปีใหม่ที่เกี่ยวโยงกับการเริ่มต้นใหม่ด้วยการบูชาเทวดา ทำบุญที่วัด ทำความสะอาด ก่อเจดีย์ทรายและเติมน้ำที่วัดให้เต็มคุ่ม เป็นต้น

เทศกาลสาดน้ำในพม่าถือเป็นช่วงแห่งการให้ ทุกๆที่จะมีประเพณีพิธีตามริมถนน มีการจัดจิรวบวตกร ท่ามกลางดอกไม้และธงสีต่างๆ มีการประกาศเกี่ยวกับงานบวชครั้งใหญ่ด้วย และในช่วงนี้ชาวบ้านจะนิยมให้ลูกหลานของตนบวชอย่างน้อยหนึ่งสัปดาห์ ทั้งนี้เนื่องจากชาวพม่ามีความเชื่อเรื่องชามินหรือพระอินทร์ ซึ่งเป็นเทวดาที่ต้องส่งสมบุญกุศลอย่างมากในช่วงที่มีชีวิตอยู่ ชาวพม่าเชื่อว่าช่วงปีใหม่ชามินจะเสด็จลงมาจากสวรรค์เพื่อช่วยเหลือความจำของผู้คนเกี่ยวกับภาระหน้าที่ทางศาสนาและจิตวิญญาณ ผู้คนจะนำดอกไม้ไปวางตามจุดต่างๆโดยเชื่อว่าจะทำให้เกิดโชคลาภ² ส่วนงานสงครามในลาวเป็นงานของชุมชนที่ใหญ่ในชุมชนนั้นๆต้องเป็นผู้จัดกิจกรรมต่างๆ ได้แก่ การสรงน้ำพระพุทธรูป การรดน้ำผู้เฒ่าผู้แก่ กิจกรรมอื่นๆที่สำคัญ คือ การบายศรีสู่ขวัญ การก่อพระธาตุทราย การปล่อยนกปล่อยปลา และการละเล่นต่างๆ เช่นเดียวกับล้านนา ประเพณีสงครามมีความหมายหมายถึงการเริ่มต้นใหม่ การก้าวเข้าสู่วัฏจักร นอกจากนี้กิจกรรมงานปีใหม่ของล้านนาก็มีความใกล้เคียงกับกิจกรรมของชาวไทลื้อสิบสองพันนามาก ได้แก่ กิจกรรมในวันสังขารล่องเป็นเสมือนการสิ้นสุดจึงต้องมีกิจกรรมที่มีนัยแห่งการตายและการละทิ้ง เช่น การจุดประทัดทำเสียงดังเพื่อขับไล่ปญ่าสังขารตั้งตั้งแต่เช้าตรู่ การเก็บกวาดทำความสะอาดทั้งบ้านเรือนและร่างกาย ในเมืองบางแห่งมีการสรงน้ำพระพุทธรูปตามวัดต่างๆ ในปัจจุบันมีการอัญเชิญพระพุทธรูปออกมาแห่ตามท้องถนนเพื่อให้ผู้คนได้สรงน้ำกันตามสะดวกมากขึ้น วันถัดมาเป็นวันเนาซึ่งชาวล้านนาถือเป็นวันประเพณีทางศาสนาวันหนึ่ง ชาวล้านนาถือเป็นวันสำคัญจะไม่ทำสิ่งใดที่ไม่เป็นมงคล ตอนบ่ายมีการขนทรายเข้าวัดเพื่อก่อเป็นเจดีย์ทรายและปักตุงที่ชาวบ้านทำมา เป็น

¹ พิธีกรรมสงครามในเชียงตุงแต่ละพิธีกรรมมีความหมายของชุมชน คือ ลัวะตีกองเป็นประเพณีดั้งเดิมที่ชาวไทจีนจะให้ชาวลัวะซึ่งตามตำนานกล่าวว่าเป็นชนชาติที่อาศัยอยู่มาก่อน และชาวไทจีนซึ่งอพยพมาภายหลังได้ขับไล่จนชาวลัวะต้องอพยพไปอยู่ที่สูง พิธีกรรมการปั้นกบก็เป็นสัญลักษณ์ของการนับถือธรรมชาติโดยใช้กบเป็นสื่อ หมายถึงความอุดมสมบูรณ์ (ไพฑูรย์ ดอกบัวแก้ว, 2546: 15-23) และการจัดขบวนฟ้อนรำในปัจจุบันเป็นการแสดงให้รัฐบาลทหารพม่าเห็นความเข้มแข็งของวัฒนธรรมประเพณีของชาวไทจีนซึ่งเป็นเพียงชนกลุ่มน้อยกลุ่มหนึ่งในพม่า (ธีรภาพ โลหิตกุล, 2544: 71)

² ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนกุล (บก.) (2539) ฉัฐชัย ชีวะศิริ แปลจาก Burmese New Year. A Harmonious Blend of Folklore and Buddhism. สงครามต้น 5 ประเทศ: การเปรียบเทียบทางวัฒนธรรม. เชียงใหม่ : สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 111-114.

ช่วงเวลาที่เหมาะสำหรับสาวจะสนุกสนานและเป็นโอกาสในการทำความรู้จักกันมากขึ้น นอกจากประเพณีต่างๆ ชาวล้านนา ยังถือว่าวันเนาเป็นวันดา หรือวันเตรียมข้าวของเครื่องใช้เพื่อทำบุญใหญ่ในวันพระยวัน ซึ่งถือเป็นวันทำบุญทางศาสนาที่สำคัญ ในตอนเช้าของวันพระยวัน ชาวบ้านจะเตรียมสำหรับอาหารไปทำทานขันข้าวเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษหรือญาติมิตร มีการถวายเจดีย์ทรายและปักคุงซึ่งชาวล้านนาเชื่อว่า ตุงจะช่วยให้อุบัติพิน้องที่ล่วงลับไปแล้วได้เกาะชายคุงขึ้นมาจากนรก หลังจากการถวายทานจะมีการแสดงพระธรรมเทศนาแล้วมีการสงฆ์พระพุทธรูป วันพระยวันนี้ถือเป็นวันทำบุญอย่างแท้จริง ชาวล้านนาจะร่วมกันทำบุญเสริมกุศลผ่านหลากหลายพิธีกรรม ได้แก่ การทานขันข้าว ทานไม้้งาม คำหัวผู้หลักผู้ใหญ่และคำหัวพระเจ้า บางแห่งมีการทำบุญโงบ้านหรือสะคือบ้าน ทำพิธีสังเคราะห์บ้านด้วยการเตรียมไม้ไผ่สานใส่ดินเหนียวหรือแป้งปั้นเป็นรูปสัตว์ต่างๆ เช่น ช้าง ม้า เป็ด ไก่ พร้อมใส่เครื่องบูชาต่างๆ เช่น ข้าวอาหารคาวหวาน หมากพลู เมี่ยงบุหรี่ ตอนบ่ายมีการคำหัวญาติผู้ใหญ่ซึ่งมีเครื่องสำหรับคำหัวแตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น แต่โดยมากจะประกอบไปด้วยข้าวตอกดอกไม้ ธูปเทียน น้ำมันส้มป่อย เป็นต้น ในวันปากปี ชาวบ้านจะไปคำหัววัดหรือคารวะเจ้าอาวาสวัด ในพิธีกรรมพื้นบ้านมีพิธีสังเคราะห์บ้าน มีการบูชาเข้าลดเคราะห์ บูชาเข้ายกเคราะห์ บูชาเคราะห์ปีใหม่ บูชาสระพระเคราะห์ เป็นต้น ชาวล้านนาเชื่อว่าผู้ที่บูชาดังกล่าวในวันปากปีจะได้รับการคุ้มครองไปตลอดปี (ทรงศักดิ์ ปรารังค์วัฒนากุล, 2539: 47-53)

4.1.2 ปีใหม่ไทลื้อ

งานปอยสังขารของชาวไทลื้อสืบสองพันนามีความลงตัวและผสมผสานระหว่างความเชื่อประเพณีและวัฒนธรรมดั้งเดิมกับวัฒนธรรมพุทธที่เผยแพร่เข้าไปในภายหลัง โดยจะเห็นได้จากประเพณีปฏิบัติที่มีทั้งผีและพุทธ ได้แก่ การจุดประทัดขับไล่ผีสังเคราะห์กรรมให้ตกใจหนีไปกับปีเก่า หรือตามคติความเชื่อของพุทธศาสนาเกี่ยวกับการขับไล่สังขานต์หรือสังขาร ซึ่งหมายถึงความไม่เที่ยงของสังขาร ร่างกายของคนและสัตว์ การปล่อยล่องผีสังขารไปก็หมายถึงการผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนของอายุในรอบปีหนึ่งๆนั่นเอง เป็นการให้รำลึกถึงความไม่เที่ยงและการผ่านพ้นของวันเวลา และเมื่อล่วงเข้าสู่ปีใหม่ก็จะเริ่มต้นสิ่งใหม่ด้วยความบริสุทธิ์ ผ่องใสจากการทำทานครั้งใหญ่ของปี ปีใหม่ยังเป็นช่วงเวลาที่ชาวไทลื้อจะตระหนักถึงญาติมิตรและบรรพบุรุษของตนทั้งที่ยังมีชีวิตอยู่และผู้ล่วงลับไปแล้ว ทั้งนี้ชาวไทลื้อจะมีการทำทานคนตายในวันพระยวัน และมีการเดินทางเยี่ยมเขียนญาติพี่น้องที่อยู่ห่างไกลในช่วงปีใหม่นี้ด้วย ปีใหม่ยังเกี่ยวข้องกับหลักโหราศาสตร์ การคำนวณปริมาณน้ำฝนและความอุดมสมบูรณ์ของปีที่จะมาถึง รวมถึงการคำนวณวันเวลาหรือฤกษ์ยามยามดีในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ประเพณีนี้สันนิษฐานว่า เข้ามายังสืบสองพันนาพร้อมๆกับการเผยแพร่เข้ามาของพุทธศาสนา เนื่องจากประเพณีและความเชื่อที่ใกล้เคียงกับ

ประเพณีทางเหนือของประเทศไทย อย่างไรก็ตามเมื่อได้เผยแพร่เข้าไปยังสิบสองพันนา ประเพณีความเชื่อก็มีการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมและกลมกลืนกับสภาพแวดล้อม และความเชื่อดั้งเดิมของท้องถิ่น เกิดเป็นเอกลักษณ์ประจำชนชาติของท้องถิ่นนั้นๆ ได้แก่ ประเพณีการแซวเรือหรือการแข่งขันเรือ การจุดบั้งไฟ การลอยโคมในช่วงเทศกาลปีใหม่ เป็นต้น

งานปอยสังขารเป็นงานรื่นเริงเฉลิมฉลองการขึ้นปีใหม่ของชาวไทลื้อสิบสองพันนา บางแห่งอาจเรียกว่าปอยเดือนหกสังขารหรืองานปอยปีใหม่ของไท ทั้งหมคหมายถึงงานปอยที่จัดขึ้นในช่วงการก้าวเข้าสู่ศักราชใหม่หรืองานสงกรานต์ของไทยเรา คำว่าปอยนั้นโดยทั่วไปหมายถึงการทำบุญถวายทานทางพุทธศาสนา แต่ในช่วงขึ้นปีใหม่งานปอยสังขารครอบคลุมความหมายตั้งแต่เรื่องการทำทาน ทำจิตใจให้ผ่องใสเพื่อรับปีใหม่ เป็นช่วงเวลาที่ชาวบ้านจะขอมาและให้อภัยซึ่งกันและกัน เป็นโอกาสในการเยี่ยมเยียนผู้หลักผู้ใหญ่ที่ตนนับถือ และยังเป็นประเพณีรื่นเริงซึ่งหนุ่มสาวจะได้มีโอกาสพบปะเกี่ยวพาราสีกัน ชาวไทลื้อทุกคนจึงต่างรอคอยงานปอยสังขารนี้หลังจากเหน็ดเหนื่อยจากการทำไร่ทำนามาตลอดทั้งปี

การนับปีของชาวไทลื้อสิบสองพันนา

ชาวไทลื้อสิบสองพันนานับปีตามแบบจุลศักราชของพม่า และนับเอาวันที่ดวงอาทิตย์เข้าสู่ราศีเมษเป็นวันมหาสงกรานต์ซึ่งมักจะตรงกับวันที่ 12-13 เมษายน และจากนั้นอีก 2 วันจึงเป็นวันเริ่มต้นศักราชใหม่ ซึ่งหากนับตามปฏิทินของชาวไทลื้อจะตกอยู่ประมาณเดือนหกต่อเดือนเจ็ด ส่วนวิธีการนับเดือนของชาวไทลื้อมีความใกล้เคียงกับของล้านนาโดยเป็นไปตามจันทรคติ คือ อาศัยการสังเกตข้างขึ้นข้างแรมของพระจันทร์ ทั้งนี้เดือนแรกหรือที่ชาวไทลื้อเรียกว่า เดือนเจียงหรือเดือนเกียง จะตรงกับราวเดือนพฤศจิกายน เดือนที่สองเรียกว่าเดือนยี่ตรงกับเดือนธันวาคมโดยประมาณตามด้วยเดือนสาม เดือนสี่กระทั่งเดือนสิบสอง

ระบบจุลศักราชนั้นตามตำนานเป็นระบบศักราชที่พม่าเป็นผู้เริ่มตั้งเมื่อปีพุทธศักราช 1182 กษัตริย์พม่าชื่อ พระเจ้าแสนกะราชา ซึ่งแต่เดิมบวชเป็นพระและเป็นสังฆราชชื่อปุโพโสระหัน ได้ลาสิกขาบทมาครองราชย์และทรงทำพิธีลบศักราชขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 1182 ในวันเถลิงศกสงกรานต์ และเรียกศักราชใหม่ที่ตั้งว่าจุลศักราช การนับแบบจุลศักราชนี้เริ่มใช้ในอาณาจักรของพระองค์ก่อนต่อมาในสมัยเจ้าอนุรุธมหาราชแห่งอาณาจักรพุกาม พระเจ้าอนุรุธหรือหน่อระถำมั่งฉ้อ ทรงเป็นกษัตริย์ที่มีอำนาจมาก ได้ยกกองทัพมาปราบได้แคว้นโยนกและแคว้นไทยลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาเมื่อประมาณ พ.ศ. 1576 และได้นำเอาประเพณีตรุษสงกรานต์ และการใช้จุลศักราชแบบพม่ามาเผยแพร่ในแคว้นแคว้นที่พระองค์ยึดครองได้ และใช้สืบต่อกันมากระทั่งทุกวันนี้ (สงวน โชติสุขรัตน์, 2511)

หน้าที่และบทบาทของงานปอยสังขารต่อชุมชนไทลื้อ

1. บทบาทในการกระชับความสัมพันธ์ภายในชุมชน ดังได้กล่าวแล้วว่างานปอยสังขารในระดับชุมชนเป็นงานประเพณีที่มีความสำคัญงานหนึ่งในรอบปี ชาวไทลื้อในชุมชนจึงแสดงออกและร่วมมือช่วยเหลือกันให้งานนี้ออกมาดีที่สุดในช่วงเวลาก่อนงานประเพณีต้องมีการติดต่อประสานงานระหว่างฝ่ายต่างๆ บุคคลต่างๆ การมีปฏิสัมพันธ์ในการเตรียมงานระหว่างกันตั้งแต่เด็กเล็ก ผู้ใหญ่ คนเฒ่าคนแก่ ผู้หญิงและผู้ชายทำให้เกิดการกระชับความสัมพันธ์ภายในชุมชนมากขึ้น

2. สร้างกระบวนการสืบทอดวัฒนธรรมประเพณี ทั้งนี้ในการจัดงานประเพณีต่างๆ โดยเฉพาะงานสำคัญเช่นงานปอยเดือนหก ชาวบ้านทุกกลุ่มทุกเพศและวัยต้องมีการหน้าที่ที่เป็นการผลักดันให้งานดำเนินไปได้ตามจารีตประเพณี ในการนี้ผู้ใหญ่มักจะแบ่งขั้นตอนกระบวนการสืบทอดประเพณีให้กับคนรุ่นใหม่เพื่อให้จัดทำได้อย่างถูกต้องเหมาะสมในอนาคต ในที่นี้ขั้นตอนการสืบทอดได้สอดแทรกในขั้นตอนต่างๆ ได้แก่ การพาเด็กและวัยรุ่นไปร่วมกิจกรรมที่วัด การให้หนุ่มสาวเป็นตัวแทนของครัวเรือน เป็นต้น

3. ประเพณีรื่นเริงและบันเทิงซึ่งเป็นบทบาทที่สำคัญของงานปอย เนื่องจากตลอดทั้งปี ชาวไทลื้อมีกิจกรรมและประเพณีเพื่อความบันเทิงไม่มากนัก ได้แก่ การจัดกาดนัดซื้อขายสินค้าในช่วงงานบุญ งานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่ เป็นต้น แต่ในงานปอยเดือนหกนี้เป็นงานปอยใหญ่ที่ประกอบไปด้วยกิจกรรมเพื่อความบันเทิงมาก เช่น การละเล่นคำขับ การจุดพลุดอกไฟ การจุดบั้งไฟ การแซวเรือ

4. บทบาทในการทำนายซึ่งเป็นบทบาทที่ปรากฏในประเพณีสงกรานต์ของทุกแห่ง ในไทยมีการคำนวณตามคัมภีร์สุริยาตร์ ดังเช่นการคำนวณของจาร์ส คิริ ในปฏิทินฤกษ์บน-ฤกษ์ล่าง กล่าวถึงพระอาทิตย์โคจรรอบจักรราศี 360 สุริยาตร์ขึ้นสู่ราศีเมษ 0 องศา 0 ลิปดา เป็นวันมหาสงกรานต์ นอกจากนี้ประกาศสงกรานต์ของไทยยังกล่าวถึงเกณฑ์พิรุณศาสตร์ เกณฑ์ธาราธิคุณ เกณฑ์ฝน เกณฑ์ธัญญาหาร เกณฑ์ชวาณา เกณฑ์ข้าว การทำนาและกาลโยค คือ วันธงชัย อธิบดี อุบาทว์และโลกาวินาศ (ไพฑูริย์ ดอกบัวแก้ว, 2546: 1-7) โดยมีการคำนวณไว้อย่างชัดเจน เช่น ปริมาณน้ำให้น้ำตามตำราโบราณกำหนดว่า ปีชวดนาคให้น้ำ 3 ตัว ความหมายคือ ฝนแรกน้อย กลางปีงาม ปลายปีมาก ปีระกา นาคให้น้ำ 4 ตัว หมายถึง ฝนแรกน้อย กลางปีงามและปลายปีมาก เป็นต้น (ส.พลายน้อย, 2547: 15-22) นอกจากนี้ยังมีการทำนายลักษณะและท่าทางของนางสงกรานต์หรือนางเทวดาที่ลงมารับเศียรท้าวกบิลพรหมในแต่ละปี ซึ่งมีการกำหนดตามวันทั้งวันมหาสงกรานต์ตักพอดี้ ตัวอย่างคำทำนาย เช่น หากวันมหาสงกรานต์ตรงกับวันอาทิตย์ พี่ชพันธ์ ธัญญาหารจะไม่ออกงามมากนัก หากเป็นวันพฤหัสบดีผู้สูงอายุจะแพ้ผู้ใหญ่และเจ้านาย การทำนายตามท่าทางของนางสงกรานต์ คือ หากนางสงกรานต์ยืนมาจะเกิดความเดือดร้อนเจ็บไข้ หาก

นั่งมาจะเกิดความเจ็บไข้ ผู้คนล้มตาย หากนางสงกรานต์นอนล้มตา ประชาชนจะอยู่เย็นเป็นสุข และหากนอนหลับตาพระมหากษัตริย์จะเจริญรุ่งเรืองดี เป็นต้น³

ในส่วนการคำนวณคำทำนายของชาวไทลื้อสิบสองปันนามีโหราจารย์ผู้คำนวณประกาศสงกรานต์ไว้ล่วงหน้านับร้อยปี จากปฏิทิน 103 ปี หรือปักกะดินที่มีคำพยากรณ์ระหว่างปี ค.ศ.1991-2094 หรือปีพุทธศักราช 2534-2637 (ไพฑูรย์ ดอกบัวแก้ว, 2546: 49) มีรายละเอียดคล้ายคลึงกับการพยากรณ์ของไทย คือ นาคให้น้ำ หากปีใดทำนายว่ามีนาคเพียงตัวเดียวหมายถึงปีนั้นอุดมสมบูรณ์มีน้ำเหลือน้ำใช้ แต่หากปีใดแห่งแล้งถือว่าปีนั้นมีนาคเจ็ดตัว คือ เท่ากับจำนวนหน่วยวัดน้ำจำนวนสูงสุดที่นาคกลืนเข้าไปในท้อง (สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา, 2529: 32) ผู้คำนวณปักกะดิน คือ ขนานแก้วดีและมีการพิมพ์เผยแพร่ปฏิทินนี้โดยโรงพิมพ์ลิกตัวภาษาแห่งยูนนาน

4.1.3 ตำนานงานปอยสังขารไทลื้อ สิบสองปันนา

ตำนานงานปอยสังขารของชาวไทลื้อสิบสองปันนามีการสืบทอดกันโดยผ่านวิธีการต่างๆ ทั้งการจดจำและบอกกล่าวกันปากต่อปาก จากรุ่นสู่รุ่น เป็นลักษณะตำนานมุขปาฐะซึ่งเรื่องราวมักจะถูกรับเปลี่ยนไปในต่างรุ่นและต่างพื้นที่ หรือการจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร เช่น ตำนานสงกรานต์ไทลื้อจากวรรณกรรมประเภทคำขบเรื่อง *ปฐมกับพรหมสร้างโลก* นอกจากการบันทึกในภาษาไทยแล้ว ยังมีการบันทึกเรื่องราวตำนานเป็นภาษาจีนกลางโดยผ่านมุมมองของชาวฮั่นซึ่งมีทั้งเรื่องที่มีเค้าโครงเดิมและเรื่องที่ถูกดัดแปลงไปจนไม่เหลือเค้าเดิม ทั้งนี้ตำนานที่มีการบอกเล่าและทำคามมากที่สุดในกลุ่มชาวไทลื้อ คือ ตำนานมุขปาฐะที่ภายหลังตำนานนี้ได้ถูกถ่ายทอดเป็นตัวอักษรทั้งภาษาไทยและภาษาจีน⁴

ตำนานที่เล่ากันแบบมุขปาฐะในสิบสองปันนา คือ เรื่องของพญามารตนหนึ่งที่ก่อกรรมทำทวารุณกับคนทั้งหลาย ทั้งยึดสมบัติจากเมืองต่างๆ หมู่บ้านตลอดจนไร่นาทุกแห่ง คร่าชีวิตมนุษย์ตามความพอใจ คนมากมายเสียชีวิตในการต่อสู้กับพญามารจนไม่เหลือผู้กล้าอีก มีครั้งหนึ่งพญามารบังคับให้ครอบครัวหนึ่งส่งมอบลูกสาวที่สวยงามทั้งเจ็ดคนมาเป็นภรรยาตน พ่อแม่ต้องยินยอมเพราะเกรงพญามารจะโกรธและจะนำความหายนะมาสู่คนทั่วไป ลูกสาวคนสุดท้ายที่มีความงาม

³ ศึกษารายละเอียดการคำนวณและคำทำนายสงกรานต์เพิ่มเติมใน ส.พลายน้อย. (2547). *ตรุษสงกรานต์ ประมวลความเป็นมาของปีใหม่ไทยในสมัยต่างๆ*. ศิลปวัฒนธรรม. และ ไพฑูรย์ ดอกบัวแก้ว. (2546). *ประเพณีสงกรานต์ ความเชื่อดั้งเดิมและการเปลี่ยนแปลง*. สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

⁴ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ได้บันทึกเรื่องราวในนิยายปรัมปราเกี่ยวกับสงกรานต์ไทลื้อว่า พระพรหมมีธิดาอยู่ 12 นาง พระองค์ถูกดัดเศียรขาดต้องเอาพานทองรองรับไว้ เพราะหากไม่มีสิ่งใดรองรับ เมื่อดอกไปทะเลาะเล่ห์จะเดือดแห่งขอค ถ้าตกไปยังแผ่นดินก็จะถูกเป็นไฟนางทั้ง 12 จึงผลัดเปลี่ยนกันถือพานใส่พระเศียรของพระพรหมผู้เป็นบิดานางละ 1 ปี ธิดาเหล่านี้มีสัตว์ประทับต่างกัน คือ กระจ่าง นาค งูเล็ก ม้า แพะ ลิง ไก่ สุนัข หมู หนู และวัว โดยจะผลัดเปลี่ยนวันกันในวันสังขารล่อง (วันสงกรานต์) ซึ่งเป็นวันขึ้นปีใหม่ของไทย (บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, 2547: 173) ส่วนที่มีการบันทึกเป็นภาษาจีนโดยคงเนื้อหาเดิมไว้ ได้แก่ บทความความกำเนิดเทศกาลของสิบสองปันนาและการเผยแพร่และความหมาย เขียนโดยเจิ้งซี จากหนังสือรวมบทความโบราณ สำนักพิมพ์ประชาชนยูนนาน หน้า 690

และความเฉลียวฉลาดมากกว่าพี่ทั้ง 6 มีจิตใจกล้าหาญและเฝ้ารอวันที่จะล้างความลับว่าจะสังหารพญามารได้อย่างไร ในที่สุดนางก็ทำให้พญามารไว้วางใจและยอมบอกวิธีสังหารตนเองให้กับนาง นางรับปากว่าจะไม่บอกเรื่องนี้กับใคร นางรักษาสัจญ์และเป็นผู้ลงมือสังหารพญามารด้วยตนเอง นางรอนพญามารหลับสนิทแล้วจึงถอนเส้นผมเส้นยาวเส้นหนึ่งออกจากศีรษะของพญามาร นำมาทำเป็นบ่วงหรือ กงสายใจ จากนั้นก็คล้องบ่วงเข้ารอบคอพญามารและกระซอกเต็มแรง บั่นคอพญามารตลุ่มพื้นดิน เมื่อหัวพญามารตกพื้นดินธณิ์ก็ถูกเป็นไฟ นางรู้วิธีจากพญามารก็อุ้มหัวขึ้นจากพื้นก่อนที่ไฟจะลามทั่วโลก นางยังเรียกพี่ทั้ง 6 ให้นำน้ำมาราดและช่วยนางออกจากกองไฟ จึงเกิดเป็นประเพณีการรดน้ำเพื่อชำระล้างขึ้น นางทั้ง 7 นำหัวพญามารวางบนถาดเพื่อไม่ให้เกิดไฟ จากนั้นทั้ง 7 นางก็กลายเป็นนางฟ้าประจำวันในหนึ่งสัปดาห์ และมีหน้าที่ในการดูแลถือถาดใส่หัวพญามาร ดังนั้นเมื่อวันสงกรานต์มาถึงนางฟ้าก็จะผลัดเปลี่ยนภาระการดูแลให้กับนางฟ้าประจำวันที่ตรงกับวันขึ้นปีใหม่ในปีนั้นๆ ทำหน้าที่ต่อไปอีกสิบสองเดือน (สัมภาษณ์เจ้ามหาขันธวงศ์, 12 มกราคม 2004 ดาวชินพิง, 6 มกราคม 2004 และคนเฒ่าบ้านถิ่น, 20 เมษายน 2004) ดังนั้นหากวันสงกรานต์ตรงกับวันใดนางฟ้าประจำวันก็จะเป็นผู้รับภาระพิทักษ์โลกจากไฟประลัยกัลป์ (จูเลียตเฮวิน, 2537)

ตำนานเหล่านี้ไม่ได้กล่าวถึงพระพรหมซึ่งเป็นต้นตำนานของสงกรานต์ในภาคกลางของไทย แต่จะกล่าวถึงปิศาจหรือยักษ์มารผู้คอยทำร้ายชาวบ้าน สำหรับคติความเชื่อเรื่องพระพรหมในสิบสองพันนานั้นปรากฏในเอกสารลายลักษณ์อักษรเรื่องปฐมกัปพรหมสร้างโลก กล่าวถึงพรหมธิดา 7 นาง คือ ชัมมทาสี มหัทธลา (มโหตระ) จันทา คิรินันทา จุติกัญญา (จุติกัญญา) โคลินทะ (โคลินทา) คำพุทธา (ตานพุทธา) ซึ่งเป็นผู้แอบเข้าไปตัดเศียรพระพรหมผู้เป็นบิดา อาวุธที่ใช้ในการสังหารพรหมคือ เส้นผม 7 เส้นทำเป็นอาวุธ (ไพฑูริย์ ดอกบัวแก้ว, 2546: 44-46)

ตำนานเรื่องอื่นๆ ได้แก่ ในอดีตมีเทวดาองค์หนึ่งเรียกว่า องวจา จัดให้หนึ่งปีมี 3 ฤดูคือ ร้อน หนาวและฝน และมีการจัดช่วงเวลาการทำงานให้ชาวไทลื้อ โดยมีองกมเตียนราชาเป็นผู้ดูแลความถูกต้องของฤดูกาล แต่องกมเตียนราชาดูแลโดยตามอำเภอใจ ไม่ได้ปฏิบัติตามการกำหนดขององวจา ซึ่งในโลกมี พญาวัน ซึ่งเป็นชายหนุ่มที่มีความสามารถและเห็นความทุกข์ของชาวไทลื้อจากความไม่ถูกต้องของฝนฟ้าอากาศ และได้นำไม้มาทำเป็นปีกขึ้นไปถึงชั้นสวรรค์ ไปพบพระอินทร์ และได้ร้องเรียนต่อพระอินทร์ถึงความทุกข์ยากของชาวไทลื้อ แต่ระหว่างที่อยู่บนสวรรค์พญาวันได้พุ่งออกจากประตูสวรรค์แต่ข้ามไม้พินจึงเสียชีวิตอยู่บนนั้น ซึ่งตรงกับวันที่ 15 เมษายน เมื่อพระอินทร์ได้ทราบถึงการทำตามอำเภอใจขององกมเตียนราชาก็คิดจะกำจัด แต่องกมเตียนราชาเป็นผู้มีความสามารถ ไม่สามารถกำจัดได้ พระอินทร์จึงปลอมตัวเป็นหนุ่มหล่อคนหนึ่ง และไปเที่ยวหา

⁵ กงสายใจ ในภาษาไทยลื้อมีความหมายคือ กงหมายถึงคันธนู สายหมายถึงสายธนู และใจหมายถึงหัวใจ

ธิดาทัง 7 ขององคมนตรีนราจา และธิดาก็ได้เล่าความประพฤติกที่ไม่ดีขององคมนตรีนราจาให้พระอินทร์ฟัง ธิดาทัง 7 จึงรวมกันวางแผนกำจัดพ่อของตนเพื่อความทุกข์ของประชาชน โดยการเอาอกเอาใจพ่อมากเป็นพิเศษ และองคมนตรีนราจาก็ได้เปิดเผยความลับของตนเอง ว่าหากถูกเส้นผมของตัวเองรัดคอจะขอขาดทันที คืนหนึ่งธิดาก็ได้หลอกให้พ่อดื่มเหล้าจนเมา และได้ดึงผมขององคมนตรีนราจาและเอามารัดคอจนเสียชีวิต ศิริษะก็ลี้ภัยไปตามพื้นและก่อให้เกิดไฟไหม้ขึ้นตามทางนั้น ทำความเดือดร้อนให้ชาวบ้าน จนในที่สุดธิดาก็ได้อุ้มศิริษะขึ้นมาและสับเปลี่ยนกันอุ้ม โดยจะตักน้ำมาราดเพื่อล้างคราบเลือดและกลิ่นเหม็น จึงเกิดเป็นประเพณีเพื่อรำลึกถึงธิดาทัง 7 มีการสาดน้ำเพื่อล้างสิ่งที่ไม่ดีออกไป และมีประเพณีต่างๆเพื่อขอให้ฟ้าฝนตกต้องตามฤดูกาล วันเนาจึงหมายถึงวันที่ศิริษะขององคมนตรีนราจาเนาเปื่อย (เชาวน์ หงส์เหิน, 2003)

หากเปรียบเทียบตำนานสงกรานต์ของชนชาติพันธุ์ไทในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จะพบว่า สงกรานต์ในไทยมีอิทธิพลของศาสนาฮินดูค่อนข้างสูง ในขณะที่อิทธิพลของศาสนาพุทธอยู่มาก ส่วนในดินแดนล้านนา ล้านช้าง รัฐฉานและสิบสองปันนามีเนื้อหาตำนาน ความเชื่อและอิทธิพลของศาสนาใกล้เคียงกัน ในสิบสองปันนาด้านานมุขปาฐะโดยมากจะไม่มีเรื่องราวทางฮินดูเข้ามาเกี่ยวข้อง แต่หากเป็นตำนานที่มีการจดบันทึกอย่างเป็นทางการจะมีกรกล่าวและพาดพิงเรื่องราวของพระอินทร์และพระพรหมเข้ามา สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อทางฮินดูที่ไม่ลงลึกถึงระดับชั้นชาวบ้าน ทั้งนี้ศาสนาฮินดูอาจแพร่ขยายเข้าไปไม่ถึงดินแดนสิบสองปันนาหรืออาจจำกัดอยู่เพียงชนชั้นปกครองชาวไทยเพื่อเป็นการจิดกันชนชั้นก็เป็นได้

4.2 กิจกรรมงานปอยสังขารสิบสองปันนาก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง

การจัดงานปอยสังขารของสิบสองปันนาในอดีตมีการจัด 2 ระดับ คือ ระดับเมืองซึ่งฝ่ายราชสำนักเป็นผู้จัดขึ้น ส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมที่เมืองหรือหมู่บ้านต่างๆเข้าร่วม กิจกรรมที่สำคัญได้แก่ การแห้วเรือระหว่างหมู่บ้านและเมืองต่างๆ ขบวนแห่พระเจ้าแผ่นดินเพื่อให้ประชาชนได้สรองน้ำ การฟ้อนรำบริเวณสวนขวัญ เป็นต้น กิจกรรมเหล่านี้จัดขึ้นเป็นกิจกรรมใหญ่ทุกปี มีประชาชนจากหลายๆแห่งมาเข้าร่วมทั้งคนไทยและชนชาติอื่นๆที่อาศัยในสิบสองปันนา งานปอยในระดับเมืองนี้ถือเป็นการที่เป็นทางการ เจ้าแผ่นดินซึ่งเป็นนายเหนือหัวของชาวไทยถือเป็นประธานในงาน การจัดงานดังกล่าวจึงต้องใช้เวลาในการเตรียมการนาน อาจกล่าวได้ว่า งานปอยในระดับเมืองนี้เป็นโอกาสที่ชาวบ้านจะได้พบเห็นและได้แสดงความเคารพที่มีต่อเจ้าแผ่นดิน ในอดีตงานปอยนี้ยังแสดงถึงความยิ่งใหญ่ของชาติไทยในดินแดนนี้ เนื่องด้วยชนเผ่าปู้ลั้งทั้งท้าวขุนและชาวบ้านต้องนำเนื้ออึ่งแก้งแห้ง น้ำผึ้งและดักแด้ผึ้งมาเป็นของบรรณาการให้กับเจ้าแผ่นดินเชียงรุ่ง (จูเตื้อผู้อ้างใน ырรอง จิระนคร, 2544: 10) พิธีกรรมต่างๆในงานถูกจัดอย่างตระการตา เจ้าแผ่นดินเป็นผู้ที่

อยู่ในตำแหน่งเหนือที่สุด การจัดลำดับชั้นที่นึ่งมีการจัดไล่สูงต่ำตามตำแหน่งให้เหมาะสมกับความเป็นเจ้าของเจ้าแผ่นดินซึ่งต้องสืบเชื้อสายมาแต่เชื้อเครือเดิม⁶ สันนิษฐานว่า ในสมัยก่อนเจ้าแผ่นดินจะเสด็จออกมาจากหอคำ นำขบวนไปยังแม่น้ำเพื่อสร้างน้ำ สระพระเกศาและเปลี่ยนฉลองพระองค์ใหม่ จากนั้นจึงเสด็จไปตามท้องถนนเพื่อให้ประชาชนที่มารอได้รดน้ำเพื่อความเป็นสิริมงคล (ยรรยง จิระนคร, 2544: 49)

งานปอยอีกระดับหนึ่งเป็นการจัดงานปอยในระดับชุมชนหมู่บ้าน โดยมากแล้วจะเป็นงานบุญซึ่งมีศูนย์กลางการจัดงานที่วัด การจัดงานในระดับนี้จะจัดเป็นงานที่ไม่ใหญ่โตเท่างานระดับเมืองขึ้นอยู่กับฐานะทางเศรษฐกิจ หมู่บ้านที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีก็จะจัดงานอย่างใหญ่โต ส่วนหมู่บ้านที่ไม่ได้ร่ำรวยนักหรือไม่มีวัดประจำหมู่บ้านก็จะจัดงานร่วมกับหมู่บ้านใกล้เคียง กิจกรรมที่สำคัญของงานในชุมชนคือ การรดน้ำพระพุทธรูป การก่อเจดีย์ทราย การदानธรรม การทำความสะอาดบ้านเรือนและร่างกาย เป็นต้น

งานปอยสังขารหรืองานปีใหม่เป็นกิจกรรมของชุมชนที่มีพลวัดและมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ในแต่ละชุมชนมีกิจกรรมและความหมายที่แตกต่างกันออกไป เช่น ในช่วงนี้บางแห่งอาจจัดให้มีการดำหัวผู้ใหญ่หรือการขอขมาและแสดงความเคารพต่อผู้ใหญ่ที่นับถือ บางแห่งอาจนำกิจกรรมดังกล่าวไปใช้ในช่วงเข้าพรรษาออกพรรษา การกำหนดวันและกิจกรรมในงานก็ไม่เหมือนกับปัจจุบันที่ทางรัฐกำหนดชัดเจนว่า วันใดให้จัดกิจกรรมประเภทใด ในอดีตช่วงเวลางานปอยสังขารอาจจะอยู่ภายในหนึ่งสัปดาห์หรืออาจจะลากยาวไปถึงหนึ่งเดือนก็ได้ (สัมภษณ์เจ้ามหาขันธวงศ์, 12 มกราคม 2004) ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความพร้อมในการเตรียมการเพาะปลูกของชาวบ้านในชุมชนนั้นๆ ชาวบ้านจะเริ่มเข้าสู่ช่วงงานปอยตั้งแต่การเริ่มเตรียมตัว เช่น การเตรียมเรือแซวของกลุ่มผู้ชาย การเตรียมอาหารสำหรับกลุ่มแม่บ้าน การออกไปเก็บผักเก็บดอกไม้ของหนุ่มสาว การเตรียมเสื้อผ้าชิ้นใหม่ให้กับสมาชิกในครัวเรือนทุกคน บางแห่งผู้หญิงและแม่บ้านต้องเตรียมเย็บลูกโยนเพื่อใช้ในกิจกรรมการละเล่นของชาวไทลื้อ และในช่วงการเตรียมการนี้เองที่ชาวไทลื้อในชุมชนจะได้ร่วมมือร่วมแรงกันจัดงาน เป็นการกระชับความสัมพันธ์ของคนกลุ่มต่างๆ

งานปอยสังขารมีวันสำคัญที่มีนัยเกี่ยวเนื่องกับการเกิดใหม่ เริ่มจากวันสังขารล่อง วันเนาซึ่งบางปีอาจมีสองวันอยู่ที่การคำนวณตามปฏิทินไทลื้อ วันพระยาวัน วันปากปี และวันปากเดือนซึ่งแต่ละวันจะมีความหมายและความเชื่อที่แตกต่างกัน กิจกรรมที่ปรากฏในแต่ละวันจึงแตกต่างกันไป

⁶ ดำนานสิบสองพันนาเรียกราชวงศ์กษัตริย์ที่ครองราชย์สืบต่อกันมาว่า “เชื้อเครือเจ้าแสนหวี” ในระหว่างปี ค.ศ.1160-1950 จำนวนเจ้าแผ่นดินนั้นยังเป็นข้อโต้แย้งกันอยู่ และแม้ว่าสิบสองพันนาจะปกครองโดยราชวงศ์เจียงเพียงราชวงศ์เดียวมาตลอดแต่เจ้าแผ่นดินก็ไม่สามารถสถาปนาระบบการเมืองให้พัฒนาเกินกว่าระบบสมพันธรัฐได้ เนื่องจากการเมืองสิบสองพันนาเต็มไปด้วยความขัดแย้งและแย่งชิงอำนาจในกลุ่มเชื้อพระวงศ์ (ยรรยง จิระนคร, 2544)

ด้วย งานปอยสังขารก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี ค.ศ. 1953 มีรูปแบบการจัดงานและความหมายของกิจกรรมที่ต่างไปจากงานปอยสังขารหรือเทศกาลสาดน้ำที่ปรากฏในปัจจุบัน โครงสร้างงานสามารถแบ่งได้เป็นสองส่วน คือ ส่วนที่จัดขึ้นโดยเวียงผาคราง ถือเป็นงานหลวงที่มีเจ้าแผ่นดินเป็นประธาน อีกส่วนจัดโดยหมู่บ้านและชุมชน งานส่วนหลังนี้เองที่มีความสำคัญมากต่อชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในชุมชนนั้น

4.2.1 งานปอยสังขารในระดับเมือง

งานที่จัดโดยเวียงผาครางที่สำคัญคือ ในวันสังขารล่อง ทางทหารหรือราชสำนักจะจัดให้มีการแหวเรือที่เชียงรุ่ง การแหวเรือเป็นกิจกรรมที่มีความสำคัญมากอีกกิจกรรมหนึ่งในช่วงงานปอยสังขาร เจ้าแผ่นดินจะมีพระบรมโองการให้เจ้าเชียงฮา⁷ ออกสาสน์แจ้งไปยังเมืองฮาให้จัดเรือขลามาแข่ง ผู้ชนะการแข่งแหวเรือก็จะได้รับโลหะเงินทำเป็นรูปใบโพธิ์ไว้ติดที่ผ้าโพกศีรษะ ส่วนผู้แพ้จะได้รับกบไม้ยะเป็นการประกาศความพ่ายแพ้ของตน (บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, 2547ค: 188-196) แต่การแพ้ชนะดังกล่าวไม่ได้ถือสาและเอาใจกันมากเพราะแข่งร่วมกันเพื่อความสนุกสนานมากกว่า เป็นกิจกรรมที่หมู่บ้านในเมืองเชียงรุ่งและเมืองฮาจะส่งเรือเข้าร่วม เจ้ามหาชั้นรวงศ์กล่าวถึงวัตถุประสงค์ของการแหวเรือว่า เป็นกิจกรรมระหว่างเมืองต่างๆในอาณาจักรสิบสองพันนาโดยมีศูนย์กลางอยู่ที่เชียงรุ่งเพื่อแสดงความเคารพต่อเจ้าแผ่นดิน เสริมสร้างความสามัคคี และในระดับย่อยยังเป็นการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและเมือง เป็นกิจกรรมที่มีความสนุกสนานสำหรับทั้งผู้เข้าร่วมและผู้ชมซึ่งเดินทางมาจากเมืองต่างๆ รวมถึงเมืองและหมู่บ้านที่ไม่ได้เข้าร่วมการแหวเรือด้วย ไม่เพียงเฉพาะชาวไทลื้อเท่านั้น ชนชาติอื่นๆที่อาศัยอยู่ในสิบสองพันนาและดินแดนรอบข้างก็มาเข้าร่วมชมกิจกรรมที่ยิ่งใหญ่นี้ด้วยเช่นกัน ในส่วนปะรำพิธีราชสำนักจะต้องจัดห้างให้เจ้านายที่เข้าชมกิจกรรม โดยการจัดห้างให้เจ้านายแต่ละคนตามสถานะของเจ้านาย คือ หากเป็นเจ้าแผ่นดินก็จะได้รับที่นั่งที่สูงที่สุดและตามมาด้วยเสนาตำแหน่งต่างๆ⁸ เรือที่เข้าร่วมแต่เดิมมีเพียง 4 ลำเท่านั้น คือ เรือจากเมืองฮา เชียงฮาและจากเชียงรุ่ง 2 ลำ ทั้งนี้เนื่องจากในอดีตการเดินทางติดต่อกันระหว่างเมืองต่างๆในสิบสองพันนายังไม่สะดวก และเมืองหรือหมู่บ้านที่สามารถส่งเรือเข้ามาร่วมแข่งขัน

⁷ เจ้าเชียงฮา หรือพญาแสนเชียงฮา เป็นประธานของเหนือสนามนอก ซึ่งเป็นองค์กรการบริหารราชการแผ่นดินที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับบ้านเมืองและประชาชน เจ้าเชียงฮาทำหน้าที่รับผิดชอบงานการปกครองทั้งหมดของเหนือสนามนอก เป็นผู้ทำสาสน์แจ้งราชการไปยังเมืองต่างๆตามคำบัญชาของเจ้าแผ่นดิน (ขรรยง จิระนคร, 2544, ฉัชชา เลหาศิรินาถ, 2527)

⁸ เสนาซึ่งมีหน้าที่ช่วยเหลือเจ้าแผ่นดินดูแลงานบริหารแบ่งเป็น 2 ฝ่าย คือ เหนือสนามในซึ่งมีหน้าที่หลักเกี่ยวข้องกับราชรับใช้เจ้าแผ่นดินและเชื้อพระวงศ์ ดูแลความปลอดภัย ตรวจสอบการทำงานของเหนือสนามนอก ตลอดจนประกอบพิธีกรรมสำคัญของเมือง ตำแหน่งในเหนือสนามในได้แก่ เจ้าอุปราชา เจ้าหลวงปราสาท เจ้าหลวงนาแพนซึ่งเป็นผู้ดูแลขบวนเสด็จของเจ้าแผ่นดินในช่วงงานปอยด้วย ส่วนเหนือสนามนอกนั้นมีหน้าที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับบ้านเมืองและประชากร การบริหารงานด้านนี้เจ้าแผ่นดินจะไม่เข้ามายุ่งเกี่ยวแต่จะส่งท้าวขุนจากเหนือสนามในมาร่วมประชุมด้วย ตำแหน่งสำคัญคือ สีจิงซึ่งประกอบไปด้วย เจ้าเชียงฮา เจ้าฮ้อยด่างบ้านออก เจ้าฮ้อยด่างบ้านขุม และเจ้าฮ้อยด่างจอมวัง (ขรรยง จิระนคร, 2544 : 45-59)

ได้ต้องเป็นหมู่บ้านที่มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมค่อนข้างดี (สัมภาษณ์เจ้ามหายันชวงค์, 12 มกราคม 2004)

เรื่องที่ใช้ในการแสวงหาส่วนใหญ่ลดทอนที่ใช้มักเป็นรูปพยานาคตามตำนานเรื่องพญานาคกับ อ้ายสบเมาะ เมื่อเรือพร้อมแล้วชาวบ้านก็จะคัดสรรฝีพายฝีมือดีและฝีกซ้อมเพื่อความพร้อมเพรียงกันก่อนที่จะลงแข่งขันจริง เกี่ยวกับตำนานเรื่องอ้ายสบเมาะเป็นนิทานปรัมปราที่มีการเล่าแบบมุขปาฐะ เนื้อหาใจความจึงมีการเปลี่ยนแปลงไปบ้าง แต่สัญลักษณ์สำคัญของตำนานเรื่องนี้คือ การแสวงเรือและพญานาค เจ้ามหายันชวงค์เล่าตำนานเรื่องนี้ว่า ครั้งหนึ่งอ้ายสบเมาะชาวบ้านคนพาลคนหนึ่งมาพบการแสวงเรือของเจ้าเมืองก็ขอแข่งขัน เทวดาเห็นใจจึงเนรมิตเรือซึ่งก็คือพญานาคให้มาแข่ง เรือของอ้ายสบเมาะจึงชนะเรือของเจ้าเมือง อีกตำนานหนึ่งจากคำบอกเล่าของอ้ายจอม อายุ 72 ปี เล่าว่า การแสวงเรือเป็นเรื่องเกี่ยวกับอ้ายสบเมาะเช่นกัน โดยเล่าว่า อ้ายสบเมาะเป็นชาวบ้านคนแสวงเรือซึ่งจมน้ำตายและได้เกิดใหม่เป็นพญานาค ทุกปีชาวบ้านจะแสวงเรือเพื่อรำลึกถึงอ้ายสบเมาะเพื่อขอให้ฝนตกตามฤดูกาล นอกจากนี้ยังมีเรื่องราวที่มีการเขียนบันทึกโดยชาวจีนเล่าถึงตำนานเรื่องคนหน้าจักจั่นซึ่งเป็นบุตรเขยคนที่ 7 ของเจ้าหลวงนาสี แต่เนื่องจากเจ้าเงาะนี้มีรูปร่างหน้าตาน่าเกลียดเจ้าหลวงจึงต้องการกำจัดเสียโดยออกอุบายให้เขยทั้ง 7 ต่อเรือมาแสวงแข่งกัน ผู้ใดแพ้จะต้องถูกประหารผู้ใดชนะจะได้ขึ้นครองราชย์ เจ้าเงาะรู้ตัวว่า ต้องแพ้แน่นอน แต่ตั้งใจแน่วแน่จะไม่ทิ้งเมืองพาราณสีหนีไปเพื่อศักดิ์ศรีของตน พญานาคและพญาอินทร์เห็นดังนั้นจึงเกิดความสะเทือนใจและเข้าช่วยเหลือเจ้าเงาะ โดยให้พญานาคแปลงกายเป็นเรือให้เจ้าเงาะใช้ร่วมแสวงและบันดาลให้เกิดคลื่นลมรุนแรงจนเรือบุตรเขยทั้ง 6 และเจ้าหลวงนาสีจมน้ำหายไป ขณะเดียวกันเจ้าเงาะก็ถอดรูปกลายเป็นหนุ่มรูปงามเป็นเทวดาที่แปลงกายลงมายัง โลกมนุษย์เพื่อปกป้องชาวบ้านและปราบปรามเจ้าแผ่นดินผู้ชั่วร้าย (เขียนวินเปียน, เจิงผิง, 2535: 14-25)

ภาพที่ 4.1 การแข่งเรือในวันสังขารล่อง

ที่มา: ภาพถ่ายโดยฟานอีและนางปทุมมา

ในวันสังขารล่องก่อนที่จะมีการแข่งเรือ กลุ่มผู้แข่งและผู้เกี่ยวข้องจะมาร่วมจัดพิธีที่ลานไ้บ้าน การไหว้ไ้บ้านนี้เป็นการไหว้ผีบ้านโดยแม่เรือจะต้องนำอาหารไปร่วมพิธีเพื่อขอพรให้ปกป้องคุ้มครองสมาชิกทั้งในการแข่งเรือและในชีวิตประจำวัน นอกจากนี้ยังเป็นการไหว้ขอให้หมู่บ้านมีความร่มเย็นมั่นคงและเป็นปึกแผ่น (รัตนพร เศรษฐกุล, 2542: 19) สภาพภูมิอากาศในปีที่จะมาถึงเหมาะสมกับการเพาะปลูกได้ผลผลิตสูง เป็นการไหว้ตามโอกาสปีใหม่ก่อนที่จะออกไปแข่งเรือมีนัยเพื่อเอาฤกษ์เอาชัยมากกว่า ถึงแม้เป็นสัญลักษณ์อีกอย่างหนึ่งที่ชาวไทลื้อนำมาติดที่ท้ายเรือเพื่อเป็นการไหว้ผีไหว้เทวดาเรือขอให้พวกตนแข่งเรืออย่างปลอดภัย เมื่อพิธีเสร็จสิ้นชาวบ้านก็จะเดินทางไปยังริมน้ำโขง บริเวณพิธีเจ้าแผ่นดินเป็นบุคคลที่สำคัญที่สุดและเป็นศูนย์กลางในกิจกรรมในวันสังขารล่องนี้ การแข่งเรือของสิบสองพันนาต่างจากการแข่งเรือในประเทศอื่นๆคือ ชาวไทลื้อจะแข่งเรือขวางลำน้ำโขง ใครถึงอีกฝั่งหนึ่งก่อนก็เป็นผู้ชนะ การแข่งจะแบ่งออกเป็นคู่ๆไม่ได้แข่งพร้อมกันทีเดียว ทีมใดที่แข่งเสร็จแล้วไม่ว่าแพ้หรือชนะก็จะแสดงความดีใจสนุกสนานไปกับกิจกรรม หลังจากแข่งแล้วกลุ่มฝีพายจะออกมาร้องและพ่อนรำบริเวณหน้าห้างพิธีเพื่อขอเหล้าและเงินจากเจ้านายทั้งหลาย

การพนันเป็นกิจกรรมที่ขาดไม่ได้สำหรับงานปอยสังขาร ชาวไทลื้อโดยเฉพาะผู้ชายนิยมเล่นการพนันกันมาก โอกาสงานปอยสังขารจึงเป็นโอกาสหนึ่งซึ่งชาวไทลื้อจะได้ปลดปล่อยและได้สนุกสนานกันอย่างเต็มที่ การพนันที่มีการตั้งบ่อนในช่วงปอยสังขารได้แก่ หมากแก้ว (ลูกเต๋า)

ไฟทอด 'ไฟแก้ว หมากก่องถี่' หมากโขกโหลก (ก้อนไม้สี่เหลี่ยม มีรูปสัตว์ทุกด้าน) (บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, 2547ค: 190-191)

4.2.2 งานปอยสังขารในระดับหมู่บ้าน

กิจกรรมในระดับชุมชน ดังได้กล่าวแล้วว่าสิบสองพันนามีภูมิประเทศที่ยากต่อการเดินทาง ติดต่อกัน ชุมชน หมู่บ้านและเมืองที่อยู่ห่างจากเชียงรุ่งและเวียงผาครางจึงไม่ค่อยมีโอกาสได้เข้าร่วมงานหลวงได้บ่อยครั้ง นอกจากนี้โดยหลักการของงานปอยสังขารจะให้ความสำคัญกับกิจกรรมของชุมชนมากกว่า กิจกรรมชุมชนที่สำคัญในอดีตเริ่มตั้งแต่การเตรียมการ กิจกรรมและพิธีกรรมในวันสำคัญ คือ วันสังขารล่อง วันเนาและวันพญาวัน

ช่วงการเตรียมการ นอกเหนือจากหมู่บ้านที่ไม่ได้เข้าร่วมการแซวเรือ ชาวบ้านส่วนใหญ่จะเตรียมการเรื่องเสื้อผ้า เครื่องแต่งกาย อาหาร วัตถุดิบสำหรับทำบุญ ปรับปรุงทำความสะอาดบ้านเรือนและเครื่องใช้ ช่วงเตรียมการบางครั้งกินระยะเวลาเพียง 2-3 วัน แต่ในบางครั้งกินระยะเวลานานเป็นสัปดาห์ขึ้นอยู่กับแต่ละบ้านแต่ละครัวเรือน

เมื่อถึงวันสังขารล่อง (9 ค่ำ เดือน 6) สิ่งที่ชาวบ้านทุกคนจะกระทำในวันนี้ คือ เข้าตรู่จะยิงปืนจุดประทัด¹⁰ ให้เกิดเสียงดังซึ่งชาวไทลื้อเชื่อว่าจะสามารถขับไล่เคราะห์กรรมได้ โดยผู้เฒ่าชาวไทลื้อจะนำปืนมายิงบนท้องฟ้าหรือจุดประทัด พร้อมกับกล่าวขับไล่ปีศาจและเคราะห์ร้ายให้เตลิดเปิดเปิงไป วัตถุประสงค์ก็เพื่อเพื่อไม่ให้ภูตผีมาทำอันตรายชาวบ้านและยังเป็นการขับไล่เคราะห์กรรมในปีเก่าให้หายไปด้วย (บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, 2547ค, 2547: 174) จากนั้นจะทำการปิดกวาดเช็ดถูทำความสะอาดบ้านเรือน อาบน้ำสระผม ซักผ้านอนหมอนมุ้ง การปิดกวาดนี้เป็นกิจกรรมเชิงสัญลักษณ์อย่างหนึ่งที่มีนัยต่อวันขึ้นปีใหม่ คือ เป็นการทำให้ใหม่เพื่อให้เป็นมงคลในการก้าวข้ามข้ามสู่ศักราชใหม่ การซักผ้าปูที่นอนและปลอกหมอนถือว่าเป็นการขับไล่ความเจ็บไข้ให้ไหลไปตามสายน้ำ สวมเสื้อผ้าใหม่ที่ทอเก็บไว้เป็นการละทิ้งสิ่งเก่าและเริ่มต้นสิ่งใหม่ในการก้าวเข้าสู่ศักราชใหม่ ส่วนที่สำคัญที่สุดเห็นจะเป็นการทำจิตใจให้บริสุทธิ์ผ่องใสไม่คิดร้ายและทำแต่สิ่งดีๆ ในช่วงงานปอยนี้ เมื่อทำความสะอาดร่างกายและบ้านเรือนของตนเสร็จชาวบ้านโดยเฉพาะคนเฒ่าที่ยึดถือพุทธศาสนาในการดำรงชีวิตจะไปร่วมกันทำความสะอาดที่วัดเพราะเชื่อว่าจะได้บุญมาก ใน

⁹ เจ้าแผ่นดินเป็นผู้ตั้งปัญหาปริศนา เขียนคำตอบใส่หีบแล้วไปแขวนไว้บนปลายไม้ไผ่การทนายหมากก่องถี่มี 32 ประดู ทำเป็นรูปสัตว์ 32 ชนิดแขวนไว้ ใครทนายถูกก็จะได้รางวัลจำนวนหลายเท่าตัว ปัญหาปริศนาที่ปิดประกาศไว้จะक्रमเครือ แปลความได้ยากจึงมีผู้ทนายคิดเป็นจำนวนมาก ทางเข้ามือส่วนใหญ่จะได้กำไรจากการพนันชนิดนี้ (บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, 2547ค: 190-191)

¹⁰ การจุดประทัดขับไล่เคราะห์เป็นความเชื่อที่ปรากฏในหลายชนชาติ ชาวฮั่นก็มีความเชื่อเช่นนี้เช่นกันโดยมักจะจุดประทัดกันในวันตรุษจีนหรือปีใหม่อิน เป็นการจุดเพื่อขับไล่ปีศาจไม่ให้ตามไปยังปีใหม่อด้วย ประเพณีการจุดประทัดของชาวจีนฮั่นไม่สามารถระบุถึงต้นกำเนิดของแนวคิดนี้ได้แต่คาดว่ามีการปฏิบัติกันมานานและอาจเป็นต้นแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องการจุดประทัดหรือการทำเสียงดังเพื่อไล่เคราะห์กรรมและภูตผีปีศาจในกลุ่มชนชาติบริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

สมัยที่สิบสองพันนายังปกครองด้วยระบบเจ้าแผ่นดิน ในพิธีการเกี่ยวกับการชำระล้างนี้ก็จะมีการแห่ผู้ครองนคร โดยเจ้าแผ่นดินและเจ้านายชั้นต่างๆทรงเรือพระที่นั่งจากเวียงผาครางถึงภาคล้านเพื่อร่วมขบวนแห่ ประชาชนจะมารอคอยการถวายการรดน้ำเพื่อความเป็นสิริมงคลในปีใหม่ แต่เมื่อมีการยกเลิกตำแหน่งเจ้าแผ่นดินการแห่ก็ถูกยกเลิกไปโดยปริยาย (สัมภาษณ์เจ้ามหาขันธวงศ์, 12 มกราคม 2004) ในตอนค่ำของวันนี้แต่ละหมู่บ้านจะจุดพลุและบอกไฟดาวซึ่งชายชาวไทลื้อนิยมทำควบคู่ไปกับการทำบั้งไฟแต่บอกไฟดาวจะจุดตอนกลางคืน การทำบอกไฟดาวชาวไทลื้อทำเพื่อความสนุกสนานรื่นเริง ใครทำได้สวยก็จะได้รับการชื่นชมและในทางตรงกันข้ามใครทำได้ไม่ดีก็จะถูกโห่ร้อง

วันเนาหรือวันเนา (10 ค่ำ เดือน 6 บางปีอาจมีสองวันตามการคำนวณปฏิทินไทลื้อ) สำหรับชาวไทลื้อถือว่า วันเนาเป็นวันสำคัญมากวันหนึ่งของปี ตามความหมายแล้ววันเนาเป็นวันกลางเก่ากลางใหม่ คือ อยู่ช่วงเปลี่ยนผ่านระหว่างปีเก่าก่อนไปสู่ปีใหม่ชาวไทลื้อต้องไม่กระทำการใดที่เป็นอัปมงคล เป็นสิ่งไม่ดีไม่งาม เช่น พุดจาหยาบคาย ทำร้ายสิ่งมีชีวิต สิ่งที่ชาวไทลื้อต้องกระทำในวันนี้คือ การเตรียมตัวทั้งร่างกาย จิตใจและสภาพแวดล้อมเพื่อการข้ามปีซึ่งจะมีกิจกรรมสำคัญทางพุทธศาสนาในวันรุ่งขึ้น สิ่งที่ชาวไทลื้อจะต้องเตรียม คือ วัตถุบูชาสำหรับทำอาหารถวายเป็นทาน ในสมัยก่อนบางหมู่บ้านชาวไทลื้ออาจรวมตัวกันเดินทางไปเก็บผัก จับปลา แล้วนำมาเฉลี่ยตามครัวเรือน นอกจากนี้ยังมีการนำทรายเข้าวัดหรือการขนทรายเข้าวัดเพื่อเตรียมการก่อเจดีย์ทรายในวันรุ่งขึ้น

ตามความเชื่อดั้งเดิมวันเนาคือวันกลางไม่เก่าไม่ใหม่ ตามราศีเป็นวันที่พระอาทิตย์โคจรอยู่ระหว่างสองราศี คือ ราศีมีนและราศีเมษ ชาวไทลื้อหมายถึงวันเสียหรือวันไม่ดี บางแห่งเรียกว่าวันดา ต้องเตรียมของไว้ทำบุญเพราะในวันนี้ชาวไทลื้อจะทำอาหารโดยการฆ่าไก่ ฆ่าปลา ในช่วงสงกรานต์ชาวไทลื้อทุกคนจะหยุดทำงานอย่างสิ้นเชิง และเตรียมการทำบุญกันเป็นการใหญ่ หากใครมัวแต่ทำมาหากินก็จะถูกชาวบ้านคนอื่นรังเกียจไม่คบค้าด้วย (บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, 2547ค: 172-182) มีการเตรียมขนทรายเข้าวัดเพื่อก่อเจดีย์ทราย การเตรียมอาหารสำหรับทำบุญทำทานในวันพญาวัน การเตรียมขนมสอหรือข้าวดอกสอเพื่อต้อนรับญาติพี่น้องที่จะเดินทางมาเยี่ยมเยียนกัน และในชุมชนชาติพันธุ์ไทบางแห่งมีแนวคิดว่าเป็นวันเนาชาวบ้านจะประพาศดินแบบกลับ

ตาลปัตร ดังเช่น งานบุญบั้งไฟของโยธธาที่จะมีการล้อเลียนฉีกกฎสังคมและสลับบทบาททางเพศ (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2536) สำหรับชาวไทลื้อมองว่าวันนี้ต้องไม่ทำเรื่องที่ไม่เป็นมงคล ไม่ด่าหรือทะเลาะกัน คนโบราณถือว่าวันนี้หากใครก่นด่ากันปากของใครๆนั้นจะเน่าเพราะเป็นวันเนา บางคนถือศีลห้าอย่างเคร่งครัดเพราะเชื่อว่าหากวันนี้ทำผิดจะไม่เป็นมงคลไปตลอดทั้งปี ความเชื่อเหล่านี้

ปรากฏในกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆด้วยเช่นกัน เช่น ชนชาติอื่นเองก็มีความเชื่อเรื่องความเป็นสิริมงคลในช่วงตรุษจีน

1. การเตรียมของทำบุญ

งานปอยสังขารนอกจากจะเป็นงานรื่นเริงเฉลิมฉลองปีใหม่แล้วยังเป็นงานที่ชาวไทลื้อจะได้ทำบุญทำทานครั้งใหญ่ด้วย คติปีใหม่สำหรับชาวไทลื้อหมายถึงการเริ่มต้นของสิ่งใหม่ๆและเป็น การเริ่มต้นที่สะอาดบริสุทธิ์ ชาวไทลื้อจะเตรียมการทำบุญกันเป็นการใหญ่โดยการทำบุญนี้แต่เดิม จะมีการเตรียมอาหารเสปียงกัน ได้แก่ การช่วยกันจับปลาตามหนองน้ำหรือวังน้ำเมื่อได้ปลามาก็ จะแบ่งกันไปตามหลังคาเรือนที่ไปร่วม มีการเตรียมจ้อตุงซึ่งทำมาจากกระดาษสีบางๆมาตัดเป็นธง สามเหลี่ยมและตัดเป็นลวดลายต่างๆเพื่อนำไปปักเจดีย์ทรายที่จะก่อกันในวันพระยวัน ในอดีตการ เตรียมอาหารของบางพื้นที่ในสิบสองพันนาจะมีการเข้าป่าหาหน่อไม้และอาหารป่าซึ่งเป็นกิจกรรม เพื่อให้หนุ่มสาวมีโอกาสได้เกี่ยวพาราสีกัน ส่วนวิธีการเกี่ยวของหนุ่มสาวในเชียงรุ่ง คือหญิงสาวจะ นำไก่อปด้อมน้ำปลาหรือยำไก่อบายบริเวณงานปอย แต่การขายนั้นไม่ได้เน้นที่การค้ากำไรเพราะมี หญิงสาวจำนวนมากมานั่งขายไก่อปด้อม หญิงสาวเหล่านี้จะรอให้ชายหนุ่มที่ตนหมายปองมาซื้อไก่อ ปด้อมกับการเกี่ยวพาราสีหญิงสาวไปด้วย หากหญิงชายคู่ใดพอใจซึ่งกันและกันก็จะแยกตัวออกไป และนำไก่อปด้อมไปนั่งทานกันด้วย แต่ในปัจจุบันการเกี่ยวพาราสีเช่นนี้สูญหายไปแล้วเนื่องจากชาย หญิงมีโอกาสในการพบปะและรู้จักกันมากขึ้น

2. การทำขนมสอล้อ

การทำขนมสอล้อนี้เป็นประเพณีที่ปฏิบัติกันมาเป็นเวลายาวนานแล้วในกลุ่มชนชาติไทลื้อ ชาวไทลื้อเชื่อว่า การทำขนมชนิดนี้ก็เปรียบเสมือนการได้เติบโตขึ้นอีกหนึ่งปี และในช่วงปีใหม่ ชาวไทลื้อนิยมไปมาหาสู่เยี่ยมเยียนกัน เจ้าของบ้านก็จะนำขนมนี้มารับแขกและแบ่งให้แขกกลับไป ทาน เนื่องจากขนมชนิดนี้จะทำเพียงครั้งเดียวในรอบปี เด็กๆไทลื้อจึงรอคอยให้ถึงช่วงเทศกาล เพื่อที่จะได้กินขนมสอล้อ ทั้งนี้ครอบครัวไทลื้อส่วนใหญ่จะมีวิธีไม่ให้เด็กกินขนมมากเกินไป โดย บอกว่ากินขนมสอล้อหนึ่งชิ้นหมายถึงการเติบโตขึ้นอีกหนึ่งปีซึ่งเป็นวิธีที่ทำให้เด็กๆมีความ อดทนในการรอและเห็นคุณค่าของขนมและประเพณีนี้ด้วย วิธีการทำขนมสอล้อไม่ยุ่งยากวัตถุดิบที่ ใช้ก็เป็นของที่มีอยู่ในพื้นที่อยู่แล้ว ได้แก่ ข้าวเหนียว น้ำตาลและใบตอง

3. การขนทรายเข้าวัด

การขนทรายเข้าวัด เช่นเดียวกับประเพณีไทยชาวไทลื้อจะขนทรายเข้าวัดเพื่อนำมาก่อเจดีย์ ทรายในวันรุ่งขึ้น เป็นเรื่องของการทำบุญทำทานทางพุทธศาสนา ความเชื่อในไทยเชื่อว่าการขน ทรายเข้าวัดเป็นการทดแทนเมื่อเข้าวัดและทรายคิดทำออกไปนอกวัดซึ่งถือเป็นบาปกรรม ประเพณี ขนทรายจึงเป็นการทดแทนให้พ้นบาป มีความเชื่อว่าใครขนเข้าวัดจำนวนมากก็จะได้รับบุญหนัก

เช่นกัน ยังมีแนวคิดอื่นๆเกี่ยวกับผลที่ได้รับจากการชนทราย เช่น อายุจะยืนยาว เป็นต้น ชาวไทลื้อ ลีบสองพันนาจะนำกระป๋องหรือขันไปตักทรายจากกริมน้ำโขงและนำกลับมาที่วัด การเดินไปชน ทรายนั้นคนในชุมชนจะนัดช่วงเวลาแล้วเดินไปด้วยกัน สมัยก่อนหลังจากการชนทรายเสร็จแล้ว เด็กๆและหนุ่มสาวจะเริ่มเล่นน้ำกันตั้งแต่นั้น แต่ในปัจจุบันทางรัฐบาลห้ามไม่ให้เล่นน้ำนอกเหนือ เวลาที่กำหนด

4. การจุดบั้งไฟสะลด

เดิมทีการจุดบั้งไฟสะลดเป็นไปตามความเชื่อเรื่องความอุดมสมบูรณ์เช่นเดียวกับการจุดบั้งไฟของภาคอีสานของไทย กล่าวกันว่า การจุดบั้งไฟเริ่มต้นจากกษัตริย์เขมรผู้ครองราชย์อยู่ที่หนองหานได้โปรดให้สร้างบั้งไฟและยิงขึ้นท้องฟ้า เพื่อสนองพระทัยพระศิวะหรือพระอิศวรผู้ประทานสายฝน เนื่องจากในช่วงปีนั้นๆเกิดภาวะแห้งแล้งเป็นเวลาดิถีต่อกัน ตำนานเกี่ยวกับการจุดบั้งไฟนั้นมีตำนานหลายเรื่อง แต่เนื้อหาโดยมากเป็นไปเพื่อแสดงความรำลึกถึงและแสดงความเคารพผีสาย เทวดาที่ดูแลและควบคุมปริมาณการตกของน้ำฝน ตำนานที่เป็นมุขปาฐะในหมู่คนไทลื้อคือ ชาวไทลื้อลีบสองพันนาจุดบั้งไฟสะลดเพื่อรำลึกถึงพระยาวันซึ่งเป็นโอรสของพระยาหังสา มีปรากฏในคำขับว่าพระยาหังสามีโอรสสององค์ พระยาวันเป็นโอรสองค์แรกที่มีสติปัญญาฉลาดเฉลียว แสวงหาเล่าเรียนศิลปวิทยาไปทั่ว ต่อเมื่อศึกษาเวทย์มนต์กับพระอินทร์จบแล้วจึงชี้แผ่นไม้เหาะมาในอากาศ ระหว่างทางคิดจะเข้าไปไหว้พระเกษมหาราชอุเจติย์แต่แผ่นไม้ไปชนประตูเมืองทำให้พระยาวันเสียชีวิต พระอินทร์จึงให้ปลงศพและก่อเจดีย์ทรายรวมถึงการจุดบั้งไฟเพื่อเป็นการระลึกถึงพระยาวัน (ไพฑูรย์ ดอกบัวแก้ว, 2546: 48-49)

บั้งไฟสะลดใช้ดินที่ทำจากถ่าน กำมะถันและดินประสิวตำในครกไม้เรียกว่า เฝ่า (ดินคำ) ความแกร่งของช่างทำบอกลไฟอยู่ที่การทำเฝ่า กระบอกลดินคำนี้ผูกติดกับโคนไม้ไผ่ชนิดหนึ่งหรือที่เชียงใหม่เรียกว่า ไม้ซาง ซึ่งทั้งลำตั้งแต่โคนไม้จนถึงปลายไม้มีความยาวประมาณ 10-15 เมตร ไม้ไผ่ทั้งลำนี้เรียกว่า หางบอกลไฟ กระบอกลดินคำต้องคาดด้วยหวายให้แข็งแรงกันไม่ให้กระบอกลระเบิดแตกเสียหาย รอบๆกระบอกลดินคำบริเวณหัวบอกลไฟมีกระบอกลทำจากไม้ไผ่อีกชนิดหนึ่งเรียกว่า ไม้เฮี้ย มีขนาดเล็กและสั้นยาวต่างกันไปราว 10 กระบอกล เรียกว่า โห้ว เมื่อจุดชนวน (สายชนวน) ขึ้น กำลังของดินคำที่ถูกไฟเผาจะระเบิดไหม้อย่างรวดเร็วและรุนแรง กลายเป็นจรวดไอพ่นพาเอาบอกลไฟทั้งหมดพุ่งทะยานขึ้นไปในอากาศด้วยเสียงดัง ปล่อยควันออกเป็นห้วงยาว และจะกลับหัวตกลงมาเมื่อหมดแรงส่ง เสียงโน้ตต่างๆที่เกิดจากกระบอกลไม้เล็กๆติดที่หัวบอกลไฟขณะที่กำลังตกผ่านอากาศลงมาอย่างรวดเร็วเป็นเสียงที่ไพเราะมาก ก่อนจุดบั้งไฟจะมีการแห่ขบวนซึ่งประกอบด้วยกลุ่มชาวบ้านที่มาร่วมฟ้อนรำพระนครและผู้แห่บั้งไฟ ชาวบ้านจะแห่ไปยังวังหรือปราสาทที่ประทับของเจ้าแผ่นดินเพื่อขอสุราคำก่อนการจุดบั้งไฟสะลดแล้วจึงวกขบวนกลับมายังห่างจุด

ก่อนจุดจะมีการประกาศว่าบั้งไฟที่กำลังจะจุดเป็นของบ้านใด วัดไหนและใครเป็นสลาหรือช่างทำ บั้งซึ่งจะเป็นผู้ที่ได้รับคำชมเชยสูงสุดหากบั้งไฟจุดขึ้นสวยและมีเสียงไพเราะ แต่หากกระบอกใด เกิดระเบิดเสียหายกลางอากาศ เจ้าของจะถูกรุมทาบหน้าด้วยหมื่นหม้อหรือหม้อกว่าวันคำ โดยมากผู้ที่ ทำการจุดเป็นภิกษุเณรหรือฆานาน การจุดมีการจุดร่วมกันหลายหมู่บ้านเรียกว่าศาลา การจุดนี้ไม่ได้มี รางวัลเป็นกิจกรรมเพื่อความสนุกสนานเท่านั้น ศาลาหนึ่งจะเอาบั้งไฟมาเท่าไรก็ได้และการทำบั้ง ไฟก็จะจ้างคนทำแต่ตามปกติแล้วชายชาวไทลื้อเกือบทุกคนสามารถทำบั้งไฟสะลดได้ นอกจากบั้ง ไฟสะลดแล้วชาวไทลื้อยังมีดอกไม้เพลิงซึ่งใช้จุดในเวลากลางคืนอีก ดอกไม้เพลิงที่ทำเป็นกระบอก ใหญ่ๆสั้นๆวางติดพื้นเวลาจุดจะเป็นแสงพุ่งขึ้นเป็นช่อๆติดๆกันไป เรียกว่า หมากไฟดอกไม้ ชนิดที่จุด ขึ้นไปแล้วแตกเป็นรูปดวงดาวกระจายบนอากาศเรียกว่า หมากไฟดาว หลักการการทำหมากไฟดอกไม้ หมากไฟดาวและบั้งไฟสะลดมีลักษณะใกล้เคียงกันแต่บั้งไฟสะลดจะต้องทำให้เกิดเสียงด้วย การ จุดหมากไฟเหล่านี้จะจุดกันบริเวณริมแม่น้ำ ลานกว้างหรือในทุ่งนาเพื่อความสะดวกและความ ปลอดภัยจากการแตกระเบิดของหมากไฟรวมถึงสะเก็ดเพลิงที่อาจกระเด็นไปติดบ้านเรือนผู้คน (บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, 2547ค: 191)

5. การฟ้อนรำที่สวนขวัญ

การฟ้อนรำที่สวนขวัญเป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นในวันเนา ก่อนปี ค.ศ. 1953 ในสมัยที่สิบสอง พันนายังปกครองโดยเจ้าแผ่นดิน การฟ้อนรำถูกจัดขึ้นเพื่อสร้างสายใยและความผูกพันระหว่างฝ่าย เจ้านายและเจ้าพระวงศ์กับชาวบ้าน กิจกรรมจัดขึ้นที่บริเวณสวนขวัญหรือบริเวณสวนสาธารณะ บ้านถิ่นในปัจจุบัน เจ้านายจากเวียงผาครองจะเข้าร่วมในพิธี มีการฟ้อนรำการแสดงของหมู่บ้าน ต่างๆ ได้แก่ การรำนกยูง¹¹ การตีกลองเท้าช้างซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของเครื่องดนตรีสิบสองปันนาใน ปัจจุบัน ยังมีกิจกรรมการโยนลูกช่วง¹² ระหว่างกันเพื่อเพิ่มความสัมพันธ์ระหว่างเจ้านายและ ชาวบ้าน

¹¹ สมัยก่อนช่างฟ้อนมีเฉพาะผู้ชายเท่านั้น เวลาแสดงจะทรงเครื่องคล้ายนกยูง สวมหมวกกาพระโพธิสัตว์มีชฎาขอดแหลม รำเดี่ยวจะ สวมหมวกกาหญิงสาว หากรำคู่จะสวมหมวกกาหญิงสาวคนหนึ่ง และหมวกกาชายอีกคนหนึ่ง ลีลารำจะเลียนแบบท่าทางนกยูง คือเริ่มออกจากรัง ว่างลงมาตามเนิน ร่ายรำไปหาน้ำ ส่องหน้าดูเงา กินน้ำอาบน้ำ กางปีกบิน ประกอบกันเป็นท่าก้าวย่าง ตำแหน่งที่ขึ้น และการรำรำมีลักษณะการรำแบบแกะสลัก เครื่องดนตรีประกอบมีกลองยาว ม้าล่อ รำนกยูงเอาเนื้อเรื่องมาจากนิทานเรื่อง เจ้าสุธน กับนางมโนราห์ แต่ในสมัยใหม่มีการเปลี่ยนแปลงไปมากตั้งแต่เครื่องแต่งกายที่ล้วนขึ้นและท่วงท่าการรำที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ (Wu Yipin, 1991: 194-192)

¹² ลูกช่วงหรือลูกโยนเป็นก้อนกลมลักษณะคล้ายหมอนอิงใบเล็กทำจากผ้าฝ้ายทอมือยัดภายในด้วยนุ่นจนแน่น มีเชือกร้อยยาว ออกมาเพื่อแกว่งให้เกิดแรงเหวี่ยง เมื่อถึงการละเล่นโยนลูกช่วงซึ่งในแต่ละพื้นที่จะเล่นในช่วงเวลาที่ต่างกัน บางแห่งเล่นช่วงออก พรธษา บางแห่งเล่นช่วงงานปอยสังขาร การเล่นจะแบ่งเป็นฝ่ายหญิง-ชายโดยให้ผู้หญิงทั้งหมดยืนอยู่ฝั่งหนึ่งและผู้ชายยืนอีกฝั่งหนึ่ง หันหน้าเข้าหากัน จากนั้นจึงโยนลูกช่วงของตนให้อีกฝ่ายที่ตนหมายปองและโยนสลับกันไปมา เมื่อทั้งสองฝ่ายแน่ใจว่าสนใจซึ่งกัน และกันก็จะแยกตัวออกไปเป็นคู่ การโยนลูกช่วงนี้เป็นการละเล่นที่เปิดโอกาสให้หนุ่มสาวได้ทำความรู้จักและคุ้นเคยกัน กระทั่ง

6. การสร้างพระพุทธรูปหรือการรดน้ำพระเจ้า

การสร้างพระพุทธรูปเป็นเรื่องทางพุทธศาสนาตามความเชื่อเรื่องการชำระล้างร่างกายและใจให้สะอาดบริสุทธิ์เพื่อต้อนรับปีใหม่ที่即将来临 เป็นกิจกรรมของชุมชนไทลื้อโดยแท้ แต่ละหมู่บ้านจะจัดงานสร้างน้ำขึ้นที่วัดประจำหมู่บ้านของตน หากหมู่บ้านใดไม่มีวัดจะไปร่วมกับหมู่บ้านข้างเคียง ในกิจกรรมสร้างน้ำมีพิธีกรรมทางศาสนาประกอบซึ่งพิธีกรรมที่ขาดไม่ได้คือการกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศล ในการสร้างน้ำชาวไทลื้อจะใช้น้ำส้มป่อย¹³ และไม่ไผ่ตัดท่อนเป็นกระบอกร่อนน้ำต่อไปยังองค์พระ ผู้ที่รดจะยืนอยู่เหนือพระพุทธรูป บางครั้งบางหมู่บ้านไม่เพียงแต่สร้างน้ำพระพุทธรูปเท่านั้นยังมีพิธีกรรมการสร้างน้ำพระภิกษุสงฆ์ที่ตนนับถืออีกด้วย ชาวไทลื้อบางคนนำภาชนะมารองน้ำที่ไหลผ่านองค์พระลงมาเพื่อนำไปทำเป็นน้ำมันต์สำหรับชำระศีรษะซึ่งเชื่อว่าจะเป็นสิริมงคล กิจกรรมนี้ถือได้ว่าเป็นหัวใจสำคัญของงานปอยสังขารไทลื้อซึ่งนับถือพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัด

ภาพที่ 4.2 การรดน้ำพระเจ้าหรือการสร้างน้ำพระพุทธรูป โดยรดน้ำผ่านท่อหรือกระบอกร่อนน้ำให้ไหลลงไปยังองค์พระพุทธรูป

นำไปสู่การแต่งงานในที่สุด และในปัจจุบันลูกช่วงถูกนำมาเป็นสัญลักษณ์หนึ่งของชนชาติไทลื้อและลูกช่วงดังกล่าวได้ถูกปรับขนาดเหลือเท่าลูกปิงปองเพื่อทำเป็นสินค้าที่ระลึก

¹³ น้ำส้มป่อยเป็นน้ำบริสุทธิ์ที่ใส่ฝักส้มป่อยเผาแห้งไป ฝักส้มป่อยนั้นเมื่อแห้งจะเป็นสีน้ำตาลไหม้และเมื่อเผาผสมในน้ำจะทำให้ได้น้ำสีเหลือง บางครั้งจะใช้ดอกสารภีแห้ง ดอกคำแยและดอกคำฝอยใส่ลงไปด้วยแล้วแต่จะหาวัตถุดิบได้ ชาวไทลื้อเชื่อว่าหากเอาน้ำส้มป่อยพรมร่างกายแล้ว ความเคราะห์ร้าย ความชวยจะหายไปทันทีและยังป้องกันภูตผีปิศาจได้ ดังนั้นหลังจากเสร็จจากงานศพ บ้านที่มีคนตายจะวางหมอน้ำส้มป่อยไว้ที่ประตูบ้าน เวลากลับบ้านจากบ้านศพมาถึงประตูบ้าน ทุกคนจะเอาใบมะเขือชมน้ำส้มป่อยพรมที่ศีรษะเพื่อป้องกันไม่ให้ผีปิศาจหรือดวงวิญญาณผู้ตายติดตามไปยังบ้านเรือนของตน (บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, 2547ค: 284)

วันพระยวันหรือวันพญาวัน (11 ค่ำ เดือน 6) เป็นวันที่พระอาทิตย์ก้าวเข้าสู่ราศีเมษเป็นวันแรก ถือเป็นวันแรกของศักราชใหม่ ชาวไทลื้อถือว่าวันพระยวันนี้เป็นวันมหามงคลผู้ใดทำบุญกุศลก็จะได้รับผลบุญแรงกว่าวันอื่นๆ ชาวไทลื้อเริ่มต้นศักราชใหม่ด้วยการทำจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์ ไปวัดถวายทานหรือदानหมูข้าวเป็นการทำบุญทำทานให้บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว ในตอนสายและตลอดวันหนุ่มสาวจะเล่นรดน้ำอวยพรและทำความรู้จักกัน การเล่นน้ำนี้อาจจะเริ่มเล่นกันมาตั้งแต่วันเนาแล้ว ผู้ใหญ่และคนเฒ่าจะอยู่กับบ้านเพื่อเตรียมตัวในการทำบุญก่อเจดีย์ทรายในตอนบ่ายและในวันนี้อาจจะมีญาติมิตรเดินทางจากต่างเมืองมาเยี่ยมเยียน

1. การทำदानหมูข้าว

การदानหมูข้าวเป็นประเพณีทางพุทธศาสนาที่ชาวไทลื้อปฏิบัติสืบต่อกันมาตั้งแต่อดีตกระทำในวันพระยวันเพื่อถวายทานและอุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ชาวไทลื้อจะเดินทางมายังวัดแต่เช้าตรู่ ส่วนมากจะใส่ชุดสีขาวหรือสีพื้นๆพร้อมกับนำโศกและอาหารสำหรับถวายมา การถวายदानหมูข้าวนี้แต่ละครอบครัวจะนำโศกอาหารของตนมาถวายซึ่งแต่ละสำรับจะอุทิศส่วนกุศลไปให้ได้เพียง 1 คนเท่านั้น

การदानหมูข้าวเป็นการทำทานให้กับบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว คนไทลื้อมีความเชื่อเกี่ยวกับชีวิตหลังความตายซึ่งมีความเชื่อที่ผสมผสานระหว่างเรื่องผีกับคติพุทธ คือ หากผู้ที่เป็นคนร้ายหรือเป็นผู้ปกครองบ้านเมืองที่โหดเหี้ยม เมื่อตายไปก็จะเป็นวิญญาณที่โหดร้ายคอยแต่จะรบกวนผู้คน ชาวบ้านจะตั้งศาลบูชาและอัญเชิญเป็นผีเมือง แต่ในปัจจุบันความเชื่อเรื่องผีเมืองคลายไปมากกระทั่งหายไปที่สุดในยุคเมื่อยกเลิกระบบการปกครองแบบกษัตริย์ ความเชื่อเกี่ยวกับผีเมืองก็เสื่อมถอยลงไปด้วย รวมถึงประเพณีเกี่ยวกับการบูชาผีเมืองซึ่งถูกห้ามในช่วงของการปฏิวัติวัฒนธรรมและไม่ได้รับการฟื้นฟูขึ้นมาใหม่อีก ส่วนคติทางพุทธกล่าวถึงชีวิตหลังความตายว่าเมื่อสิ้นอายุขัยแล้ววิญญาณจะไปยังสวรรค์ ตกนรกหรือไปเกิดใหม่บนโลกมนุษย์แล้วแต่กฎแห่งกรรมของแต่ละคน การถวายทานหมูข้าวก็เพื่อให้วิญญาณที่อยู่ในโลกมนุษย์และอยู่ในนรกได้รับส่วนกุศลเพื่อผ่อนกรรมให้เบา ส่วนผู้ที่อยู่สวรรค์ก็จะได้รับบุญและได้รับความสุขยิ่งขึ้นไปโดยจะส่งบุญให้กับผู้ที่ตนต้องการส่งให้ผ่านการขานชื่อตอนกรวดน้ำ พิธีกรรมต่อชีวิตหลังความตายไม่ว่าจะเป็น การช่วยดึงบุคคลขึ้นมาจากนรก และการสั่งสมบุญกุศลของตนเอง ล้วนสะท้อนให้เห็นถึงการตีความคติพุทธศาสนาไปสู่การปฏิบัติทั้งสิ้น

2. การก่อพระธาตุเจดีย์ทราย

มีตำนานที่บอกเล่าเรื่องราวของการก่อเจดีย์ทราย คือ มีคำขับเรื่องสังขารพระยวันปีใหม่ เป็นเรื่องราวของพระยวันกล่าวว่า เดิมพญาหงษามิโอรส 2 องค์ มีสติปัญญาปราดเปรื่อง องค์หนึ่งชื่อพระยวัน เทียวแสวงหาวิชาสำเร็จจนมีฤทธิ์อำนาจและได้เหาะขึ้นไปเรียนเวทมนต์กับพระ

อินทร์ ระหว่างทางพระยาวันคิดว่าจะสามารถหะเข้าประตูไม้บนสวรรค์พื้น แต่กลับหะเข้าไม่ได้และชนประตูเมืองถูกไม้กระดานทิพย์ตีพระเศียรถึงแก่สิ้นพระชนม์และกลายเป็นเทวดาบนสวรรค์นั้น พระอินทร์จึงให้ปลงศพอย่างสมพระเกียรติและกำหนดให้ชาวเมืองถือเป็นจารีตในเดือน 6 ของลือ ให้ก่อเจดีย์ทรายอุทิศส่วนกุศลไปให้พระยาวันและให้จุดบั้งไฟดอกไม้เพลิงขึ้น ไปบนท้องฟ้าเพื่อให้เป็นที่เบิกบานใจ และสร้างปอยงานทำบุญรื่นเริงอย่างดีที่สุด

ภาพที่ 4.3 ภาพเจดีย์ทรายที่ชาวไทลื้อก่อขึ้นในวันพระยาวัน

ที่มา: ภาพถ่ายโดยผู้วิจัย

ประเพณีการก่อเจดีย์ทรายหรืออีกนัยหนึ่งคือการสร้างรูปจำลองภูมิจักรวาล เริ่มต้นตั้งแต่วันเนาซึ่งชาวบ้านจะร่วมกันขนทรายจากริมแม่น้ำเข้ามายังวัด ในวันพระยาวันหลังจากฟังเทศน์ทำทานเรียบร้อยแล้ว ในตอนบ่ายชาวไทลื้อจะมารวมตัวกันที่วัดอีกครั้งเพื่อก่อเจดีย์ทรายเป็นพุทธบูชา และนำจอตุงที่เตรียมมาปักที่กองทรายหน้าวิหาร พร้อมกันนี้ชาวบ้านจะนำน้ำส้มป่อยที่ถือมาให้ภิกษุเสกเป่าแล้วนำมารดศีรษะหรือพรมตามร่างกาย ชาวลื้อเชื่อว่าการพรมน้ำส้มป่อยเป็นการล้างเคราะห์กรรม ต่อไปจะประสบแต่โชคลาภและความสุข

3. การรดน้ำ

การรดน้ำหรือการรดน้ำคำหัวเป็นประเพณีที่หนุ่มสาวจะนำน้ำส้มป่อยมาพรมผู้ใหญ่ที่นับถือเพื่อเป็นการขอขมาในสิ่งที่ได้ล่วงเกินไปในปีที่ผ่านมา การละเล่นของหนุ่มสาวจะรดน้ำพรมน้ำเล่นกันเพื่อทำความรู้จักและสร้างความสนิทสนมระหว่างกัน ส่วนเด็กเล็กจะเล่นรดน้ำและสาดน้ำกันเพื่อความสนุกสนาน ระยะเวลาในการรดน้ำไม่มีการกำหนดตายตัวดังเช่นปัจจุบันบางคนอาจเริ่มตั้งแต่วันเนาและจะเล่นกันต่อไปเรื่อยๆประมาณ 1 สัปดาห์ แนวคิดเกี่ยวกับการรดน้ำคำหัวมา

จากความเชื่อเรื่องความอุดมสมบูรณ์ตามสัญลักษณ์น้ำ และยังผนวกกับแนวความเชื่อในเรื่องของการชำระล้างสิ่งไม่ดีหรือเคราะห์กรรมออกไป ในช่วงงานปอยชาวไทลื้อจึงไม่ถือสากันรดน้ำพรมน้ำระหว่างกัน ไม่มีใคร โกรธเคืองใครและเป็นช่วงเวลาพร้อมจะให้ภัยกันเสมอ

การรดน้ำคำหัวผู้ใหญ่หมายรวมถึงผู้ปกครองหรือเจ้านายที่ตนเคารพนับถือ นายบ้าน พ่อออกแม่ออกและญาติผู้ใหญ่ ชาวไทลื้อมีขนบธรรมเนียมเกี่ยวกับความสูงต่ำของสถานะทางสังคมให้ความเคารพและนอบน้อมต่อผู้ที่มีอาวุโสสูงกว่า ในช่วงงานปอยสังขารชาวไทลื้อจะเดินทางไปมาหาสู่เยี่ยมเยียนญาติพี่น้องและผู้ใหญ่ที่ตนนับถือ ผู้เป็นแขกมีสิ่งของเล็กน้อยจำพวก ผลไม้ ขนม เสื้อผ้า ดอกไม้ติดมือมาเยี่ยมและนำมาคำหัว เมื่อแขกมาถึงเรือนเจ้าบ้านจะออกมานั่งบริเวณระเบียง ผู้มาคำหัวนำสิ่งของเหล่านี้ยกไปวางตรงหน้าเจ้าบ้าน รดน้ำผู้ใหญ่จะรดน้ำใส่มือเจ้าบ้านและยกมือขึ้นไหว้ เจ้าบ้านจะกล่าวให้พร สำหรับการคำหัวผู้ปกครองทั้งเจ้าเมือง พญาหัวสิบ แสนหรือกำนันผู้ใหญ่บ้าน ชาวบ้านจะรวมตัวกันนำดอกไม้ เทียนและสิ่งของอื่นๆ ตีฆ้องฟ้อนรำแห่ขบวนไปคำหัวเจ้านายจะออกมาต้อนรับนำสุรามาลีขียง มีช่างขับมาร้องเพลงในทำนองว่าชาวบ้านอยู่กันอย่างมีความสุขด้วยคุณของเจ้านายที่ปกครอง การรดน้ำคำหัวนี้แต่ละเมืองจะปฏิบัติต่างเวลากันแล้วแต่ประเพณีของแต่ละพื้นที่ บางแห่งนิยมคำหัวในช่วงเช้าพรรษาออกพรรษา แต่โดยมากนิยมทำในช่วงปีใหม่ (บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, 2547ค: 185)

การรดน้ำของหนุ่มสาวและเด็กมีวัตถุประสงค์ของกิจกรรมต่างไปจากการคำหัวผู้ใหญ่ ถือเป็นกิจกรรมเพื่อสร้างความรู้จักสนิทสนมระหว่างกัน ในอดีตหนุ่มสาวชาวไทลื้อไม่มีโอกาสพบปะกันทุกวันดังเช่นการพบปะกันที่โรงเรียนในปัจจุบัน ดังนั้นกิจกรรมประเพณีต่างๆในรอบปีจึงเป็นโอกาสที่หนุ่มสาวจะได้ทำความรู้จักและเกี่ยวพาราสักัน วิธีการรดน้ำก็ต่างจากปัจจุบันคือหนุ่มสาวจะถือกระป๋องหรือขันใส่น้ำมีกิ่งใบไม้เล็กๆไว้สำหรับพรมน้ำใส่กันและกัน อาจมีการพูดคุยหรือกล่าวเกี่ยวพาราสักันบ้าง สำหรับเด็กเล็กที่ยังรักการเล่นสนุกต่างตั้งหน้าตั้งตารอประเพณีงานปอยเพื่อจะได้เล่นน้ำกันอย่างสนุกสนาน

วันปากปีและวันปากเดือนเป็นวันถัดจากวันพระยวัน ตามปกติแล้วในวันนี้ชาวบ้านจะเดินทางไปเยี่ยมเยียนญาติพี่น้อง ขอขมาผู้ใหญ่ ถือน้ำข้าวดอกคอกดอกไม้ น้ำขมิ้นส้มป่อยและผลไม้ต่างๆ บางแห่งอาจยังเล่นน้ำสงกรานต์อยู่ บางแห่งถือโอกาสนี้ทำพิธีไหว้ใจบ้านและส่งเคราะห์ส่งกรรมหมู่บ้านไปด้วย เป็นงานส่วนรวมที่จะทำให้คนในหมู่บ้านหมดเคราะห์หมดโศกไป

4.3 กิจกรรมงานปอยสังขารสิบสองพันนา ภายหลังการปฏิรูปทางเศรษฐกิจ

ปัจจุบันสิบสองพันนามีการเปลี่ยนแปลงไปมากทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง เช่นเดียวกับวัฒนธรรมซึ่งเป็นภาพสะท้อนของสังคมของชนชาติไทลื้อก็ได้ปรับเปลี่ยนไปตาม

สภาพการณ์ด้วย การรुक้าของเศรษฐกิจทุนนิยมและวัฒนธรรมอันสมัยใหม่ส่งผลให้วัฒนธรรมประเพณีและขนบธรรมเนียมดั้งเดิมของชาวไทยถือมีการเปลี่ยนแปลงไป กิจกรรมงานปอยสังขารซึ่งถูกมองว่าเป็นประเพณีที่มีความแปลกใหม่และเป็นการละเล่นที่สนุกสนานในสายตาชาวอื่น ทำให้งานปอยสังขารกลายเป็นงานประเพณีที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวได้เป็นจำนวนมาก เมื่อนักท่องเที่ยวหรือคนนอกวัฒนธรรมเข้ามามีส่วนร่วมในประเพณีดั้งเดิมมากขึ้นก็ก่อให้เกิดการสร้างสรรค์ ประยุกต์ และเติมเต็มสีสันให้กับประเพณี มีการเลือกตัดและเสริมกิจกรรมบางอย่างเพื่อความบันเทิงของคนต่างถิ่นซึ่งจะเห็นได้ชัดเจนมากในกิจกรรมพุทธศาสนาที่จะไม่มีนักท่องเที่ยวเข้ามามีส่วนร่วมเลย

งานปอยสังขารในปัจจุบันก็สามารถแบ่งได้เป็น 2 ระดับ คือ ระดับที่จัดโดยรัฐบาลท้องถิ่น ภายใต้การสนับสนุนจากรัฐบาลมณฑลยูนนานและรัฐบาลกลาง งานในระดับนี้ส่วนหนึ่งจัดขึ้นเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว ดังนั้นกิจกรรมที่ถูกจัดขึ้นจึงมีความหลากหลาย มีการแต่งแต้มให้เกินจริงและมีการสร้างสรรค์กิจกรรมใหม่โดยขาดความต่อเนื่องกับวัฒนธรรมท้องถิ่น กิจกรรมระดับรัฐเหล่านี้ได้แก่ การเดินขบวน การจัดแสดงดนตรี ส่วนกิจกรรมชุมชนในปัจจุบันมีการปรับเปลี่ยนเพียงบางส่วน เพราะรูปแบบการท่องเที่ยวยังไม่ถึง อีกทั้งชาวไทยเองก็ยังยึดมั่นอยู่กับประเพณีและวัฒนธรรมของตน

4.3.1 งานปอยสังขารในระดับเมืองที่จัดโดยรัฐบาลเชียงรุ่ง

งานปอยสังขารเมื่อถูกแปลงให้เป็นประเพณีเพื่อการท่องเที่ยวจึงมีการกำหนดชื่อเรียก เทศกาลนี้ว่า “โพลูเอีย” (泼水节) หรือเทศกาลสาดน้ำ (Splashing Water Festival) ในแต่ละปีทางรัฐบาลเชียงรุ่งจะแต่งตั้งคณะกรรมการจัดงานนี้ขึ้น ประกอบด้วยคณะกรรมการชาวไทยและชาวจีนอื่น มีหน้าที่กำหนดการจัดกิจกรรม เช่น การฟ้อนนางนก หมากร้อน อาบน้ำพระเจ้า บั้งไฟ ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ต้องได้รับความร่วมมือจากชาวบ้าน (สัมภาษณ์ อ้ายคำ, 10 เมษายน 2004) มีหน้าที่ดูแลจัดการให้กิจกรรมดำเนินไปได้อย่างราบรื่น และเสริมกิจกรรมบันเทิงใหม่ๆเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวที่เคยเดินทางมาแล้ว รวมถึงการโฆษณาประชาสัมพันธ์งานให้เป็นที่รู้จักมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ในปี ค.ศ. 2004 ข้าราชการชั้นสูงของสิบสองปันนาได้เดินทางไปประชาสัมพันธ์เทศกาลนี้ถึงนครปักกิ่ง และจัดกิจกรรมให้ยิ่งใหญ่มากยิ่งขึ้นด้วยการร่วมมือกับประเทศเพื่อนบ้านที่มีเทศกาลสงกรานต์ ทำให้งานเทศกาลในปีนั้นจัดขึ้นอย่างใหญ่โตภายใต้แนวคิด “สงกรานต์นานาชาติ” (西双版纳国际泼水节, ซีชวงปันนา กั้วจี โพลูเอีย) นอกจากการประชาสัมพันธ์ภายนอก ในสิบสองปันนาเองก็มีการส่งเสริมการท่องเที่ยว ให้ข้อมูลเกี่ยวกับงานเทศกาลสาดน้ำผ่านโทรทัศน์ท้องถิ่น สิบสองปันนาช่อง 8 ซึ่งเสนอเป็นภาษาไทยถือว่า ในปี ค.ศ.2004 นี้เป็นปีสงกรานต์สากลซึ่งมีการจัดกิจกรรมมากมาย ได้แก่ การเล่นพ่นกัฬาชนไก่ ภาพขบวนแห่ การฟ้อนรำ การจุดบั้งไฟและภาพพระสงฆ์สวดมนต์ให้พรในงานพิธี

ปัญหาที่รัฐบาลกำลังประสบในปัจจุบัน คือ การลดลงของจำนวนนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาเที่ยวยังสิบสองพันนา ทั้งนี้สาเหตุสำคัญเนื่องจากนักท่องเที่ยวชาวจีนอันซึ่งเป็นกลุ่มหลักที่เดินทางมาเที่ยวสิบสองพันนา เมื่อมาเที่ยวครั้งหนึ่งแล้วก็จะไม่กลับมาอีก เมื่อถึงจุดอิ่มตัวปริมาณนักท่องเที่ยวชาวจีนจึงลดน้อยลง ขณะที่ทางจีนก็ยังไม่สามารถตีตลาดนักท่องเที่ยวต่างชาติได้มากนักด้วยปัจจัยลบด้านภาษา และระสนิยมการท่องเที่ยวที่ต่างกันระหว่างนักท่องเที่ยวชาวจีนอันกับนักท่องเที่ยวต่างชาติ ทางรัฐบาลเชียงรุ่งจึงต้องพยายามสรรหาและสร้างสรรค์กิจกรรมใหม่ๆ ขึ้นมาเสมอ (สัมภาษณ์ อ้ายคำ, 10 เมษายน 2004) อย่างไรก็ตามกิจกรรมที่เกิดขึ้นใหม่ส่วนมากก็ไม่ได้มีความเกี่ยวเนื่องทางวัฒนธรรมหรือมีความเป็นเอกลักษณ์ของชนชาติไทลื้อแต่อย่างใด

กิจกรรมหลักในเทศกาลสาดน้ำ

วันที่ 13 เมษายน ในช่วงเช้าทางรัฐบาลจะทำหน้าที่จัดงานแซวเรือขึ้น ทั้งนี้หลังจากพรรคคอมมิวนิสต์จีนได้ยกเลิกระบบการปกครองแบบเจ้าแผ่นดินก็ให้รัฐบาลเชียงรุ่งเป็นผู้จัดการดูแลกิจกรรมนี้แทน โดยประธานในพิธี คือ ผู้ว่าการเขตปกครองตนเองสิบสองพันนา และเกือบทุกปีเจ้าหม่อมคำลือหรือดาวซ้อซันซึ่งเป็นเจ้าแผ่นดินองค์สุดท้ายของสิบสองพันนาก็จะเข้าร่วมพิธีนี้ด้วย ถึงแม้ระบบเจ้าแผ่นดินจะถูกยกเลิกแต่การแซวเรือก็ยังคงปฏิบัติกันอย่างต่อเนื่อง แต่ความสำคัญองงานมาอยู่ที่ความสามัคคีภายในชุมชนและการสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างหมู่บ้านและเมืองที่ส่งเสริมเข้าร่วมมากกว่า

บริเวณงานจะประกอบไปด้วยส่วนแซวเรือ ส่วนเวที ส่วนการแข่งขันก่อกองทราย และส่วนปราณีพิธี นอกจากนั้นทางรัฐจะให้ร้านค้าต่างๆมาตั้ง อาหารที่ขายส่วนมากเป็นอาหารประเภทปิ้งย่างของชาวไทลื้อ เครื่องดื่มและผลไม้สด บริเวณซุ้มส่วนแซวเรื่อนั้นทางรัฐจะให้หมู่บ้านที่ได้เข้าร่วมการแซวเรือมาจัดทำซุ้มตั้งแต่ก่อนวันจริงแล้ว ในงานมีซุ้มก่อดินกันทั้งสิ้น 13 ซุ้มโดยซุ้มกลางสุดเป็นซุ้มสำหรับประธานในพิธี บริเวณซุ้มนี้จะมีทหารยามหมู่บ้านคอยกันไม่ให้ผู้อื่นเข้ามาในซุ้มที่พวกตนมีสิทธิ์เต็มที แต่เดิมเรือที่เข้าร่วมแซวมีเพียง 4 ลำ ต่อมาตั้งแต่ปี ค.ศ. 1961 นายกรัฐมนตรีโจวเอนไหลเดินทางมาเที่ยวงานปอยสังขารที่สิบสองพันนา ตั้งแต่ปีนั้นมางานปอยก็เป็นเทศกาลซึ่งเป็นที่รู้จักและจัดอย่างใหญ่โตทุกปี ในปี ค.ศ. 1961 นั้นมีเรือเข้าร่วมการแข่งขันถึง 22 ลำ แต่ปัจจุบันปรับลดเหลือเพียง 12 ลำซึ่งสอดคล้องกับชื่อสิบสองพันนา ต่อมาในปี ค.ศ. 1974 กลุ่มข้าราชการที่ดำรงตำแหน่งหัวหน้าสหพันธ์สตรีก็ได้ผลักดันให้ผู้หญิงสามารถเข้าร่วมการแซวเรือได้เป็นครั้งแรก และถือเป็นประเพณีปฏิบัติต่อมาว่าต้องมีผู้หญิงร่วมเป็นฝัพายไม่มากนักน้อย (Zhong Xiu, 1983: 21)

ปัจจุบันการแซวเรือมีผู้หญิงเข้าร่วมแซวมากขึ้น สร้างบรรยากาศสนุกสนานให้กับผู้ชมได้เป็นอย่างมาก เมื่อเสร็จสิ้นการแซวเรือไม่ว่าผลจะออกมาแพ้หรือชนะ ผู้แซวทุกคนทั้งหญิงและชาย

จะออกมาร้องร่ำอย่างสนุกสนานบริเวณหน้าซุ้มพิธี และจะร่ำเข้าไปหาผู้ว่าการชาวไทลื้อซึ่งจะต้องมอบเงินและเหล้าให้กับผู้แหวนตามธรรมเนียมปฏิบัติ หมู่บ้านหรือเมืองใดได้เข้าร่วมการแข่งขันแหวนเรือก็จะต้องเตรียมตัวก่อนเข้าร่วมงานประมาณ 2 สัปดาห์ เริ่มจากการนำเรือซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นเรือลำเดิมและทุกปีเมื่อแข่งเสร็จก็จะเก็บไว้ที่โรงเก็บเรือที่วัดประจำหมู่บ้าน กลุ่มชายทั้งวัยหนุ่มวัยกลางคนและวัยชราจะร่วมกันซ่อมแซมแก้ไขและแต่งเติมเรือให้พร้อมเข้าแข่ง บางปีมีการวาดลวดลายและแกะสลักลายใหม่แล้วแต่ความนิยม

ส่วนเวที ประกอบไปด้วยเวทีขนาดใหญ่ มีการแสดงฟ้อนรำและการแสดงต่างๆของชนชาติส่วนน้อยที่อาศัยในสิบสองพันนา โดยเฉพาะการแสดงที่มีชื่อของชาวไทลื้อ ได้แก่ ระบำนกยูง ซึ่งต้องใช้ท่วงท่าที่งดงามอ่อนช้อย เวทีนี้จะมีการแสดงในช่วงก่อนและหลังการแหวนเรือ ส่วนการแข่งขันก่อกองทรายเป็นกิจกรรมที่ถูกปรับเปลี่ยนมาจากการก่อเจดีย์ทรายซึ่งเป็นกิจกรรมทางศาสนาของชาวไทลื้อ แต่การแข่งขันนี้ทางรัฐจัดให้ผู้เข้าร่วมแข่งขันก่อกองทรายรูปทรงสวยงามขึ้น ผู้เข้าแข่งขันอาจเป็นชาวไทลื้อก็ได้หรือชาวจีนฮั่นก็ได้ รูปทรงที่นิยมก่อนนั้นมีตั้งแต่ลวดลายธรรมชาติ เช่น ดอกไม้ ผีเสื้อ นกยูง จระเข้ รวมไปถึงรูปพระพุทธรูป รูปสลูปะเจดีย์ เป็นต้น ทั้งนี้การแข่งขันก่อกองทรายนั้นถูกปรับเปลี่ยนมาจากการก่อเจดีย์ทรายซึ่งเป็นประเพณีปฏิบัติทางศาสนา แต่การแข่งขันก่อกองทรายที่ทางรัฐบาลจัดขึ้นนั้นไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับความเชื่อทางพุทธศาสนาเลยแม้แต่น้อย

ภาพที่ 4.4 การแข่งขันก่อกองทราย

ที่มา: ภาพถ่ายโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 4.5 การแข่งขันก่อกองทราย

ที่มา: ภาพถ่ายโดยฟานอ๊และนางปทุมมา

ประเพณีนี้จะเป็นส่วนที่รองรับบุคคลสำคัญของงาน ได้แก่ ผู้ว่าการเขต รองผู้ว่าการ ข้าราชการชั้นสูง อดีตเจ้าแผ่นดินและเครือญาติ และในปี ค.ศ. 2004 นี้เองได้มีการแต่งตั้งตำแหน่ง ครุบาจันใหม่เป็นครั้งแรกหลังจากการปฏิวัติวัฒนธรรม ประธานทางพุทธศาสนาในปีนี้จึงเป็นครุ บาบองค์ใหม่ซึ่งมีหน้าที่นำคณะสงฆ์ร่วมสวดมนต์ให้พรวันปีใหม่ก่อนที่จะทำพิธีเปิดงาน

เนื่องจากการส่งเสริมให้ลึบสองพันนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติและวัฒนธรรมชน ชาติส่วนน้อยที่สำคัญของยูเนี่ยน และงานปอยสังขารหรือเทศกาลสาดน้ำก็เป็นกิจกรรมที่ได้รับความ สนใจมากที่สุด เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว ทางรัฐบาลเชียงรุ่งได้จัดกิจกรรมพิเศษเพื่อความบันเทิง ได้แก่ การจุดพลุดอนกลางคืน การจัดการแข่งขันก่อกองทราย การจัดขบวนแห่ที่มีการพ้อนรำ พื้นเมือง นอกจากนี้เป็นกิจกรรมบันเทิงทั่วไป เช่น การแสดงดนตรี จัดแสดงภาพยนตร์ เป็นต้น ในตอนกลางคืน มีการจัดการจุดพลุไฟ การจุดบอไฟ และการปล่อยโคมลอยซึ่งจะมีชาวไทลื้อทำ มาขายให้นักท่องเที่ยวปล่อยเพื่อเป็นการปล่อยเคราะห์ลอยกรรมตามความเชื่อของชาวไทลื้อ

กิจกรรมที่รัฐเป็นผู้จัดในวันที่ 14 เมษายน

ขบวนแห่พระพุทธรูปซึ่งมีหน้าตาใกล้เคียงกับขบวนแห่เพื่อการท่องเที่ยวที่รัฐบาลจัดให้มี ทุกวันในช่วงงานเทศกาล กิจกรรมนี้เป็นกิจกรรมใหม่ที่รัฐบาลจัดตั้งขึ้น แต่เดิมขบวนแห่มีเพียง ขบวนเจ้าแผ่นดิน ขบวนแห่บั้งไฟสะลดและในบางพื้นที่มีการแห่เจดีย์ทราย ซึ่งการแห่เหล่านี้มี ลีลัน สนุกสนานและมีชีวิตชีวาจากผู้ที่มีส่วนร่วม ขณะที่ขบวนแห่เพื่อการท่องเที่ยวมีการแต่งแต้ม ขบวนด้วยวัฒนธรรมที่ดึงขึ้นมาเป็นเอกลักษณ์ของชาวไทลื้อ มีวัตถุประสงค์เพียงเพื่อเติมแต่ง บรรยากาศงานเทศกาลให้มีชีวิตชีวาและมีความแปลกใหม่สวยงามเท่านั้น

ภาพที่ 4.6 ขบวนแห่พระพุทธรูปรอบเมืองเชียงใหม่

ที่มา: ภาพถ่ายโดยผู้วิจัย

กิจกรรมต่างๆ ที่สวนสาธารณะ ได้แก่ การปล่อยปลา การสงฆ์พระพุทธรูป การพ้อน การจำลองวิถีชีวิตชาวไทลื้อ เช่น การชงชา การแต่งงาน ปัจจุบันรัฐบาลเชียงใหม่กำลังผลักดันให้กิจกรรมการสงฆ์พระพุทธรูปออกไปสู่เวทีการท่องเที่ยวมากขึ้น มีการจัดขบวนแห่ในเช้าของวันเน่า โดยมีสาระสำคัญคือการนำพระพุทธรูปประจำวันปาเจซึ่งเป็นวัดมหาวิหารแห่ไปรอบเมืองพร้อมกับเชิญชวนให้นักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาเยี่ยมชมและร่วมกิจกรรมสงฆ์พระ ในขบวนนี้มีการจัดแต่งอย่างสวยงามและสอดแทรกสัญลักษณ์ต่างๆ ของสิบสองปันนาไว้ ได้แก่ ให้พระภิกษุเดินอยู่หน้าขบวน จากนั้นเป็นขบวนตุ๊กตาด้ายต่างๆ รถแห่พระพุทธรูปและนางสงกรานต์ทั้ง 7 นางที่ถือเศียรพระพรหมสี่หน้าและยืนล้อมรอบตุ๊กตาด้ายนั้นๆ ต่อมาเป็นขบวนตึกลองร้องรำ มีกลองเท้าช้างอยู่กลางคันรถ ขบวนแห่เริ่มต้นจากวัดป่าเจ โดยมีภิกษุสามเณรจากวัดป่าเจ วัดบ้านถิ่นและวัดเชียงล้านเข้าร่วมเดิม หลังจากแห่รอบเมืองแล้วขบวนแห่จะนำพระพุทธรูปกลับมาประดิษฐานที่วัดป่าเจเพื่อให้นักท่องเที่ยวและชาวไทลื้อได้สงฆ์น้ำตลอดทั้งวัน กิจกรรมเพื่อการท่องเที่ยวเช่นนี้ต่างจากการสงฆ์พระของชุมชนที่จัดขึ้นด้วยแรงศรัทธาและคงความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรมเอาไว้กระทั่งทุกวันนี้

ในสวนสาธารณะมีชาวไทลื้อแต่งกายด้วยชุดประจำชาติมาตั้งร้านขายอาหารปิ้งย่าง ซึ่งเป็นเอกลักษณ์อาหารไทลื้อที่มีรสชาติถูกปากชาวฮั่น ไม่เพียงเฉพาะวันนี้เท่านั้นในวันอื่นๆ ช่วงงานปอยชาวไทลื้อต่างไปตั้งซุ้มขายอาหารปิ้งย่างบริเวณที่มีการจัดงานทั้งสิ้น ได้แก่ วันสังขารล่องจัดบริเวณริมน้ำ วันเนาจัดในสวนสาธารณะและวันพญาวันจะจัดขายเฉพาะตอนกลางคืนบริเวณริมน้ำ

กิจกรรมตอนกลางคืน (จุดบั้งไฟดอก จุดพลุ ลอยกระทง อื่นๆ) นอกจากการฉายหนังและแสดงดนตรีซึ่งเป็นกิจกรรมที่เสริมเข้ามาใหม่ ยังมีการจุดพลุ การจุดดอกไม้ไฟซึ่งมีลักษณะเป็นโองเมื่อจุดไฟแล้วก็จะมิไฟเป็นดาวพุ่งกระจายขึ้นมาจากโอง การจุดหมากไฟหรือบั้งไฟดอก เป็นพลุลักษณะเดิมที่ชาวไทลื้อนิยมทำกันใช้ในการเฉลิมฉลอง ยังมีการปล่อยโคมลอยคล้ายของล้านนา วิธีทำก็ใช้กระดาษหรือผ้ามาปะติดกันเป็นรูปกลมๆ ต่อกปากถุงลงมาเพื่อรับควันไฟแทนแก๊ส ภูเขือกห้อยลงมาผูกกับโคมไฟกระดาษราว 20 อัน ด้านบนผูกประทัดและดอกไม้เทียนซึ่งจะแลดูสวยงามมากเมื่อลอยขึ้นไป (บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, 2547ค: 192)

กิจกรรมในวันที่ 15 เมษายน

การเล่นน้ำของเด็กๆจะมีการเปลี่ยนแปลงของน้อยที่สุด เด็กๆชาวไทลื้อส่วนมากอยู่เล่นน้ำอย่างสนุกสนานบริเวณหมู่บ้านของตน ส่วนการเล่นเพื่อสร้างความสนิทสนมระหว่างหนุ่มสาวยังคงมีความหมายของการหยอกล้ออยู่บ้าง โดยเฉพาะในงานปอยของชุมชนที่อยู่ห่างไกลออกไปในเชิงรุ่งการที่คนหลายกลุ่มหลายเชื้อชาติเดินทางมาท่องเที่ยวและเข้าร่วมกิจกรรม ทำให้เนื้อหาของประเพณีเดิมเปลี่ยนแปลงไป กลุ่มนักท่องเที่ยวซึ่งไม่เข้าใจความหมายของประเพณีล้อมาร่วมกิจกรรมการร่อนน้ำเพื่อความสุขสนทนาและสัมผัสสิ่งแปลกใหม่ทางวัฒนธรรมเท่านั้น แต่มีบางกลุ่มที่สาดน้ำเพื่อการหยอกล้อเพศตรงข้ามเป็นการแสดงถึงความสนใจในอีกฝ่าย อย่างไรก็ตามการหยอกล้อที่เกิดขึ้นในปัจจุบันต่างจากอดีต ซึ่งเมื่อต่างฝ่ายต่างแสดงความสนใจในอีกฝ่ายจะมีการสานต่อความสัมพันธ์กันต่อไป ขณะที่กิจกรรมในปัจจุบันไม่เปิดโอกาสให้มีการขยายความสัมพันธ์นี้ออกไปเพราะผู้เข้าร่วมมาจากต่างสถานที่ เมื่อจบกิจกรรมงานปอยต่างก็แยกย้ายกันไป

4.3.2 งานปอยสังขารในระดับหมู่บ้าน หมู่บ้านบ้านถิ่น

แม้ว่างานปอยจะถูกแปลงให้เป็นงานเทศกาลสาดน้ำเพื่อผลทางการท่องเที่ยว แต่สำหรับชาวไทลื้อที่อาศัยเป็นชุมชนในสิบสองพันนายังมีช่องว่างระหว่างเทศกาลสาดน้ำกับงานปอยสังขารอยู่มาก ส่วนหนึ่งถึงแม้สภาพเศรษฐกิจและสังคมของสิบสองพันนาจะแตกต่างจากเมื่อครั้งอดีต โดยเฉพาะในช่วง 2-3 ทศวรรษที่ผ่านมา แต่ภายในสังคมและชุมชนบ้านถิ่นประเพณีและความเชื่อดั้งเดิมยังได้รับการตอบสนองตลอดมา ดังเช่น การคงอยู่ของค่านิยมการเริ่มต้นสิ่งใหม่ในช่วงปีใหม่ ในช่วงเดือนเมษายนปี ค.ศ. 2004 มีการจัดงานขึ้นบ้านใหม่ในชุมชนบ้านถิ่นถึง 2 หลังและมีการแต่งงานหรือกินแขก (สัมภาษณ์ อี้แก้ว, 13 เมษายน 2004) เป็นต้น แต่โดยรวมแล้วประเพณีจารีตและความเชื่อบางส่วนได้ถูกความทันสมัย อิทธิพลวัฒนธรรมอันสมัยใหม่ ค่านิยมทางวัตถุและแนวความคิดทางวิทยาศาสตร์ เข้ามาแทรกแซงและเบียดขับ กระทั่งเกิดการปรับตัวปรับเปลี่ยนหรือในบางครั้งความเชื่อดั้งเดิมก็ต้องสูญหายขาดการสืบทอดต่อไป งานปอยซึ่งเป็นงานประเพณีที่

สะท้อนความคิดความเชื่อของเจ้าของประเพณีในแต่ละยุคสมัยก็ได้บอกกล่าวเรื่องราวความเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตของชุมชนได้อย่างชัดเจน

ช่วงเตรียมงานก่อนงานปอยสังขาร

ปัจจุบันช่วงการเตรียมงานไม่ได้กินระยะเวลานานเป็นสัปดาห์เหมือนแต่ก่อน บางครั้งบางหมู่บ้านใช้เวลาเตรียมการเพียงสองถึงสามวันเท่านั้น แต่สำหรับหมู่บ้านที่อยู่ใกล้เมืองเชิงรุ่งจะต้องเตรียมการเป็นเวลานานเพราะหมู่บ้านเหล่านี้ต้องเข้าร่วมกับกิจกรรมที่รัฐเป็นผู้จัด ซึ่งรัฐจะแจ้งให้ทางหมู่บ้านส่งคนเข้าร่วม โดยรัฐบาลมีงบประมาณในการจัดการด้านต่างๆให้กับทางหมู่บ้านจำนวนหนึ่ง (สัมภาษณ์ อ้ายคำ, 10 เมษายน 2004) กิจกรรมที่รัฐต้องการให้ชาวบ้านเข้าร่วม ได้แก่ การส่งตัวแทนหมู่บ้านเข้าฟ้อนรำ ซึ่งต้องมีการคัดเลือกหญิงสาว มีการซ้อมท่ารำ มีการซ้อมตีกลองตีฆ้องทำจังหวะ ซึ่งแต่ละหมู่บ้านอาจใช้ระยะเวลาเตรียมการต่างๆกันไป เนื่องจากบางหมู่บ้านมีหญิงสาวจำนวนมากที่ทำอาชีพฟ้อนรำตามร้านอาหารไทยอยู่แล้ว นอกจากการฟ้อนรำก็มีการเดินขบวน การทำความสะอาดบริเวณหมู่บ้าน และที่สำคัญสำหรับหมู่บ้านที่เข้าร่วมการแซวเรือก็จะต้องเตรียมการนำเรือออกมาขัดล้าง ตกแต่งใหม่และซ่อมความพร้อมเพรียงของฝีพาย ในส่วนของ การเตรียมของในครัวเรือนส่วนมากใช้เวลาการเตรียมไม่มากเหมือนในอดีต เนื่องจากในปัจจุบันระบบเศรษฐกิจการตลาดมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตในสิบสองพันนามากขึ้น การช่วยกันจับปลาหรือหาวัตถุดิบจากแหล่งธรรมชาติเพื่อมาทำบุญมีน้อยลง แต่ละบ้านจะไปซื้ออาหารสดจากตลาดมาเตรียมทำอาหารซึ่งใช้เวลาไม่มากนัก และกิจกรรมการเตรียมเหล่านี้ได้กลายเป็นหน้าที่ของคนเฒ่าคนแก่ที่อยู่กับบ้านไม่ออกไปไหน บางครั้งแม่และลูกสาวก็จะมาช่วยกันทำด้วย ส่วนที่ใช้เวลาในการเตรียมมากที่สุด คือ การตัดเย็บชุดใหม่ ในอดีตหญิงไทยเมื่อว่างจากการทำนาเก็บเกี่ยวและงานบ้านก็จะใช้เวลาว่างส่วนใหญ่ไปในการทอผ้าฝ้ายเพื่อนำมาตัดเย็บเสื้อผ้าให้กับคนในครอบครัวสวมใส่ในวันปีใหม่ แต่ในปัจจุบันจะหาหญิงไทยที่ทอผ้าใช้เองได้น้อยมากแล้ว ชุดใหม่สำหรับวันปีใหม่ในปัจจุบันก็ใช้ผ้าทอโรงงานหรือผ้าไหมส่งจากไทยและพม่าทั้งสิ้น การตัดเย็บโดยมากก็จะจ้างช่างตัดเย็บแทน ระยะเวลาการเตรียมงานก่อนงานปอยจึงหดสั้นลงมาเรื่อยๆ

วันสังขารล่อง

วันสังขารล่องซึ่งปัจจุบันทางการกำหนดให้ตรงกับวันที่ 13 เมษายนของทุกปี ชาวไทยถือโดยเฉพาะคนเฒ่าคนแก่จะตื่นมาแต่เช้าเพื่อจุดประทัดหรือทำเสียงดัง ถือเป็นกาลไถ่เคราะห์ไถ่กรรมไม่ให้ตามไปปีใหม่ ส่วนเด็กๆที่ตื่นแต่เช้าก็จะมาเล่นจุดประทัดอย่างสนุกสนาน แต่สำหรับคนหนุ่มสาวและวัยรุ่นจำนวนหนึ่งไม่ได้ให้ความสนใจกับกิจกรรมนี้แล้ว ด้วยได้รับความรู้ด้านวิทยาศาสตร์และละเลยความเชื่อดั้งเดิม แต่กิจกรรมที่ทุกคนในครัวเรือนจะร่วมกันทำในตอนเช้าวันสังขารล่อง

คือ การเก็บกวาดทำความสะอาดบ้านเรือน ซึ่งจะสังเกตได้ว่าการทำความสะอาดในปัจจุบันทำเป็นเพียงสัญลักษณ์เท่านั้น เช่น ปิดกวาดเช็ดถูบริเวณที่ทั้งปีไม่ค่อยได้ทำ ส่วนการซักผ้าปู หมอน มุ้ง และเครื่องแต่งกายในปัจจุบันกระทำเป็นกิจวัตรประจำวันไปแล้ว เช่นเดียวกับการอาบน้ำสระผมที่กระทำอยู่เป็นประจำ กิจกรรมที่ทำจนเคยชินเหล่านี้จึงไม่ใช่กิจกรรมพิเศษที่มีนัยถึงการทำความสะอาดในช่วงปีใหม่เช่นเคย แต่สำหรับคนเฒ่าคนแก่ที่ยังยึดถือจารีตโบราณก็ยังปฏิบัติเช่นเดิมอยู่ หลังจากการทำความสะอาดราวๆ 9 โมงเช้า หญิงสาวไทลื้อจะแต่งกายสวยงามด้วยชุดใหม่เพื่อเตรียมตัวไปเที่ยวชมการแหวเรือบริเวณริมน้ำโขง ส่วนผู้ชายหมู่บ้านบ้านถิ่นซึ่งส่งเรือเข้าร่วมด้วยมีการเตรียมตัวแต่งกายด้วยชุดประจำชนชาติแบบสมัยใหม่โดยใช้ผ้าและลวดลายเหมือนกันทั้งหมด ก่อนจะตั้งขบวนเดินทางไปริมแม่น้ำ กลุ่มผู้ชายเหล่านี้จะรวมตัวกันที่ลานใจบ้านก่อนเพื่อทำพิธีไหว้ขอให้อาจารย์บ้านคุ้มครองผู้แหวเรือให้อยู่รอดปลอดภัย รวมถึงการขอให้ผลผลิตในปีถัดไปอุดมสมบูรณ์ ในที่นี้การทำพิธีบริเวณลานใจบ้าน นายบ้านและขนานผู้มีความรู้ในพิธีกรรมจะเป็นผู้ดำเนินการ ส่วนผู้หญิงจะมีหน้าที่ทำอาหารมาเลี้ยง เมื่อเสร็จพิธีกรรมช่วงนี้สมาชิกในหมู่บ้านจะเดินขบวนจากหมู่บ้านไปยังบริเวณริมน้ำโขง

การแหวเรือจะเริ่มขึ้นเมื่อประธานพิธีจุดพลุ การแหวจะแบ่งเป็นคู่ๆ เรือลำใดแหวมาถึงริมฝั่งก่อนก็ถือว่าชนะในคู่่นั้นๆ คู่อื่นๆก็จะเริ่มต้นแข่งต่อไปกระทั่งครบหมดทุกคู่ ผู้แหวที่แหวเสร็จแล้วโดยเฉพาะผู้หญิงจะขึ้นมาพอร่าเป็นรางวัลที่หน้าซุ้มพิธีด้วยความสนุกสนาน ไม่มีท่วงท่าที่เป็นจังหวะจะโคน เมื่อได้จังหวะก็จะกรูเข้าไปหาเจ้านายซึ่งเจ้านายจะต้องให้เงินบ้างให้เหล้าบ้างตามธรรมเนียม จากนั้นผู้ว่าการจะเดินต่อไปยังส่วนอื่นๆ งานกิจกรรมบริเวณริมน้ำโขงจะเสร็จสิ้นประมาณบ่ายสี่โมง ทั้งการแสดงบนเวทีและการแข่งขันก่อกองทราย กระทั่งตอนกลางคืนจึงจะมีการจุดพลุไฟ จุดดอกไม้บอก ดอกไฟดาว ซึ่งชาวบ้านบ้านถิ่นรวมถึงชาวไทลื้อจากหมู่บ้านข้างเคียงจะเดินทางไปร่วมเที่ยวชมงานจุดพลุและดอกไม้ไฟที่ริมน้ำโขง แต่การจุดดอกไม้ไฟเหล่านี้ในปัจจุบันไม่ใช่เป็นกิจของชาวบ้าน แต่เป็นรัฐต้องเตรียมการ อย่างไรก็ตามในชนบทที่ห่างไกลออกไปยังมีหมู่บ้านที่จัดทำกิจกรรมนี้ด้วยตนเองตามจารีตที่เคยปฏิบัติมาและเพื่อความสนุกสนานในชุมชน บริเวณที่จะจุดดอกไม้ไฟเหล่านี้ส่วนมากจุดแถวลานวัดที่มีพื้นที่มากพอ หรือกลางท้องทุ่งนาซึ่งห่างไกลจากบ้านเรือน เพราะพลุไฟและดอกไม้ไฟเหล่านี้อาจจะเดินไปตกที่บ้านเรือนผู้คนและก่อให้เกิดไฟไหม้ได้โดยง่าย

วันเนาหรือวันเนา

หมู่บ้านบ้านถิ่นตั้งอยู่ติดกับบริเวณสวนสาธารณะบ้านถิ่น (曼听公园, ม่านถิ่น กงหวน) ซึ่งเป็นสวนสาธารณะที่นักท่องเที่ยวนิยมไปเยี่ยมชมในวันที่สองของเทศกาลสาดน้ำ ชาวไทลื้อบ้าน

ถิ่นจึงมักจะนำอาหารและเครื่องคัมเข้าไปขายที่สวนสาธารณะเป็นการเสริมสร้างรายได้ในช่วงเทศกาล แต่ในช่วงเช้าชาวไทลื้อจะมีกิจกรรมของตนเองที่บริเวณหลังสวนสาธารณะซึ่งมีนักท่องเที่ยวเข้าร่วมไม่มากนัก คือ กิจกรรมการร่วมฟ้อนรำของหมู่บ้านต่างๆบริเวณเมืองเชียงรุ่ง แต่ละหมู่บ้านจะส่งตัวแทนมาแสดงระบำต่างๆรวมถึงหมู่บ้านบ้านถิ่นด้วย และในบริเวณที่มีการฟ้อนรำนี้เองจะมีการจุดบั้งไฟสะลดขึ้น การจุดบั้งไฟเป็นหน้าที่ของผู้ชายหรือบางครั้งผู้เจ้าที่สนใจก็จะเข้ามามีส่วนร่วมกับการจุดอย่างใกล้ชิด แต่สำหรับผู้หญิงและคนหนุ่มสาวหมู่บ้านบ้านถิ่นจะไม่ค่อยให้ความสำคัญกับกิจกรรมการจุดบั้งไฟสะลดมากนัก แต่มีการรับรู้ว่าจะช่วงปลายสังขารต้องมีกิจกรรมการจุดบั้งไฟสะลดซึ่งมีความหมายและนัยสำคัญต่อสังคม

การเตรียมการจุดบั้งไฟสะลด แต่ละหมู่บ้านต้องมีช่างทำของตนเองและมีการสืบทอดฝีมือกันต่อๆมา แต่ในปัจจุบันหนุ่มสาวที่สนใจจะทำบั้งไฟมีน้อยลงมาก เกือบทุกหมู่บ้านบริเวณเชียงรุ่งจึงขาดผู้มีฝีมือในการทำบั้งไฟ ในหมู่บ้านบ้านถิ่นเหลือผู้เฒ่าเพียงคนเดียวที่สามารถทำบั้งไฟได้และยังรับทำเป็นอาชีพ แต่ส่วนใหญ่แล้วหมู่บ้านจะไปจ้างหมู่บ้านอื่นๆทำบั้งไฟอีกทอดหนึ่ง ในปัจจุบันการจุดบั้งไฟสะลดไม่ได้รับความนิยมเช่นในอดีต สถานที่จัดการจุดบั้งไฟของหมู่บ้านบ้านถิ่นคือลานกว้างหลังสวนบ้านถิ่น เป็นบริเวณเดียวกับที่มีการฟ้อนรำของชาวไทลื้อจากหมู่บ้านบริเวณนี้ ผู้ที่มีบทบาทและหน้าที่เกี่ยวกับบั้งไฟมีเพียงคนบางกลุ่มเท่านั้น ที่เห็นได้ชัดคือ ขนานวัยกลางคนและทหารยามหมู่บ้าน ไม่มีการแห่บั้งไฟอย่างเอิกเกริก การจุดบั้งไฟสะลดกระทำไปพร้อมๆกับการฟ้อนรำของหมู่บ้านทำให้บั้งไฟไม่ค่อยได้รับความสนใจ เมื่อมีเสียงขึ้นของบอกลไฟชาวบ้านและนักท่องเที่ยวจะหันมาให้ความสนใจครู่หนึ่งเท่านั้น ทั้งนี้เนื่องจากความเชื่อเรื่องความอุดมสมบูรณ์จากการจุดบั้งไฟเพื่อถวายหรือเดือนเทวดาให้ปล่อยฝนลงมาตามฤดูกาลนั้นก็ค่อยๆเลือนหายไปจากความคิดของคนไทลื้อแล้วโดยมีเทคโนโลยีทางการเกษตรเข้ามาแทนที่ จำนวนผู้ที่สามารถทำบั้งไฟได้ก็ลดน้อยลงเรื่อยๆ ที่สำคัญเทคนิคการทำบั้งไฟสะลดในปัจจุบันพัฒนาไปมากไม่ค่อยมีบั้งไฟที่จุดไม่ขึ้นหรือเสียงไม่ไพเราะ การจุดบั้งไฟทุกบั้งจึงเหมือนกันหมดไม่ได้ก่อให้เกิดความสนุกสนานในกลุ่มผู้ชมและผู้ที่มีส่วนร่วมเช่นในอดีต

ภาพที่ 4.7 การจุดบั้งไฟในเชิงรุ้ง ปัจจุบัน

ที่มา: ภาพถ่ายโดยผู้วิจัย

บริเวณใกล้กับที่จุดบั้งไฟมีการจัดกิจกรรมการฟ้อนรำนี้ขึ้น โดยแต่ละหมู่บ้านจะส่งการแสดงรำซึ่งมีผู้หญิงเป็นผู้แสดงหลัก การแสดงทั้งหมดเป็นทำรำราชของชนชาติไทลื้อที่มีการดัดแปลงไปมาก เช่น รำนกยูงซึ่งเป็นการแสดงที่มีชื่อเสียงมากของชาวไทลื้อสิบสองพันนาและยังเป็นการแสดงที่มีการปรับเปลี่ยนไปจากเดิมมากที่สุด ได้แก่ การใช้ผู้หญิงเป็นผู้แสดงทั้งหมด ท่วงทำรำรำกลายเป็นท่าทางที่อ่อนช้อยเลียนท่าทางที่อ่อนโยนของนกยูงและการแสดงชุดนี้จะเน้นไปที่การเล่นเงาซึ่งมีส่วนคล้ายนกยูง เครื่องแต่งกายเป็นชุดกระโปรงยาวพลิ้วเนื้อผ้าโปร่งสีขาวดัดลายหางนกยูงบนกระโปรง นอกจากรำนกยูงยังมีรำอื่น ๆ ซึ่งพื้นฐานการรำใกล้เคียงกันคือเน้นความอ่อนช้อยของสตรีระผู้หญิง มีผู้ชายร่วมแสดงบ้างแต่เป็นลักษณะของการรำแบบคู่ไม่ใช่เป็นผู้แสดงหลัก บริเวณที่จัดงานมีการจัดแท่นพิธีสำหรับประธาน คือ อ้ายจอมผู้ว่าการเขตคนปัจจุบันและเจ้านายฝ่ายอื่นๆ หลังจากฟ้อนเสร็จแล้วชาวบ้านจะกรูเข้าไปหาเจ้านายซึ่งต้องเตรียมธนบัตรไว้แจกจ่ายให้ชาวบ้านในโอกาสพิเศษนี้ บางครั้งการแสดงยังไม่สิ้นสุดหากชาวบ้านเห็นเจ้านายคนใดเดินออกไปจากงานก็จะวิ่งตามไปปิดล้อมกั้นไม่ให้เจ้านายออกไปจนกว่าจะให้เงินตามธรรมเนียม

หลังจากจุดบั้งไฟแล้ว ชาวไทลื้อส่วนมากจะย้ายเข้าไปในสวนสาธารณะซึ่งจะเป็นช่วงที่อาหารและสินค้าขายได้มาก ส่วนคนแต่ละคนแก่ที่อยู่บ้านไม่ได้ออกไปเที่ยวที่ไหนก็จะเตรียมอุปกรณ์และวัตถุดิบเพื่อนึ่งขนมสอดลื้อในช่วงบ่าย ในปัจจุบันขนมสอดลื้อได้กลายเป็นสัญลักษณ์หนึ่งของวันขึ้นปีใหม่ของไทลื้อ ตามร้านอาหารไทลื้อทั้งในเมืองใหญ่และในสิบสองพันนาต่างทำขนมชนิดนี้บริการลูกค้าโดยให้รายละเอียดว่าเป็นเรื่องความเชื่อของชาวไทลื้อเกี่ยวกับการข้ามพ้นปี และสอดคล้องกับอุปนิสัยที่เอื้อเพื่อนำใจของชาวไทลื้อที่มักจะให้แขกที่มาเยือนได้ทานและมีของติด

ไม่คิดมือกลับบ้านไป ปัจจุบันการหาขนมสอ์ลื้อทานจึงไม่ใช่เรื่องยุ่งยากและไม่ต้องรอให้ถึงช่วงเทศกาลปีใหม่อีกต่อไป

ในบ้านถิ่นปี ค.ศ. 2004 ไม่ปรากฏว่ามีการขนทรายเข้าวัด สาเหตุหลักเนื่องจากวัดกำลังอยู่ในระหว่างการก่อสร้างใหม่จึงมีทรายซึ่งใช้ในการก่อสร้างอยู่ที่วัดแล้ว และผู้เฒ่าผู้แก่ (สัมภาษณ์ยากองคำ อ้ายจอมและอิเท่า, 20 เมษายน 2004) ยังให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่าตามปกติแล้วผู้ใหญ่บ้านและกลุ่มชนานสูงอายุซึ่งฝึกฝนพุทธศาสนาและมีความรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมต่างๆจะเป็นผู้ดูแลจัดการนำทรายเข้ามาในวัดเพื่อถือเป็นเจดีย์ทรายต่อไป

วันพญาวัน

แม้ในปัจจุบันชาวไทลื้อก็ยังให้ความสำคัญกับวันพญาวันว่าเป็นวันขึ้นปีใหม่ที่จะต้องเริ่มต้นด้วยความผ่องใส ชาวบ้านบ้านถิ่นเกือบทุกรั้วเรือนได้ร่วมกันทำदानหมูข้าวหรือการदानให้คนตายในเช้าตรู่ของวันพญาวัน สำหรับหมู่บ้านบ้านถิ่นมีการจัดงานदानหมูข้าวที่ลานวัดบ้านถิ่นโดยมีเจ้าอาวาสเป็นประธานและนำสวด สมาชิกหมู่บ้านเริ่มเตรียมของสำหรับทำทานตั้งแต่วันเฒ่าแล้ว ในปีนี้มีผู้มาร่วมทำทานประมาณ 200-300 คนโดยมากเป็นเพศหญิงวัย 30 ปีขึ้นไปมีหนุ่มสาวเข้าร่วมเพียง 4-5 คนเท่านั้น เครื่องแต่งกายที่สวมใส่มาแตกต่างกันไปตามเพศและวัย เด็กเล็กๆบางคนอาจสวมชุดลื้อบางคนสวมชุดสมัยใหม่ คนหนุ่มสาวส่วนใหญ่จะสวมใส่ชุดไทลื้อแบบสมัยใหม่แต่เป็นชุดที่มีคิซิด กลุ่มผู้หญิงวัยทำงานหรืออายุตั้งแต่ 30-50 มักใส่ชุดไทลื้อรูปทรงเดิมที่มีการตัดเย็บด้วยผ้าโรงงาน ส่วนคนเฒ่าคนแก่จะใส่ชุดไทลื้อแบบเดิมที่ผู้สูงอายุทุกคนสวมใส่ คือเสื้อปักแขนกระบอกสีขาวยกกับซิ่นสีดำยาว ผู้ชายวัยทำงานสวมชุดลื้อแบบค่อนข้างสมัยใหม่ตัดเย็บด้วยผ้าไหมไทย ต่างจากกลุ่มคนเฒ่าซึ่งมักจะแต่งกายเหมือนในสมัยเหมาเจ๋อตุง

พิธีกรรมในวันนี้เริ่มต้นเมื่อชาวบ้านจัดวางโตก¹⁴ เรียบร้อยแล้ว ชาวลื้อส่วนหนึ่งจะจัดของदानไปถวายที่ศาลาเล็กๆข้างวัดเพื่อเป็นของไหว้เทวดาวัน เมื่อของถวายพร้อมแล้วเจ้าอาวาสก็จะอ่านธรรมเพื่อเรียกให้บรรพบุรุษมารับदानและหยาดน้ำทำบุญให้ผู้ตาย จากนั้นพระก็จะสวดมนต์ให้พรและหยาดน้ำให้ตนเองอีกครั้งหนึ่ง หลังจากเสร็จพิธีชาวบ้านส่วนใหญ่จะยังอยู่ทานข้าวที่ตนนำมาร่วมกันบริเวณลานวัด มีการแลกเปลี่ยนและแบ่งปันอาหารกัน จากนั้นก็จะนำदानส่วนหนึ่งไปวางที่หลังกุฏิพระให้ชาวเขาเผ่าลื้อซึ่งรู้ว่าวันนี้ชาวไทลื้อจะทำदानธรรมและแบ่งอาหารวางไว้ให้ จากนั้นชาวบ้านก็จะแยกย้ายกันกลับบ้าน ส่วนอาหารदानชาวบ้านจะถวายให้ทางวัด และ

¹⁴ โตกอาหารदानหมูข้าวประกอบไปด้วยข้าวเหนียว 1 กำ ผลไม้ หนึ่งควาย แอบ ปัจจุบันมีเบะหมี่กิ่งสำเร็จรูปอาหารกระป๋องเพิ่มขึ้นมาด้วย ในหนึ่งโตกมีอาหารदानจำนวนชุดตามจำนวนบรรพบุรุษที่ต้องการจะส่งทานไปให้

เนื่องจากอาหารตานมีปริมาณค่อนข้างมากและมีอาหารสดปะปนมาด้วย เจ้าอาวาสก็จะนำของสดบางส่วน เช่น ปลา ไก่ ให้กับพ่อออกแม่ออกไปทาน และพ่อออกแม่ออกก็จะนำไปแบ่งให้กับเพื่อนบ้านในชุมชนอีกทีหนึ่ง นอกจากการทำทานร่วมกันแล้ว ชาวไทลื้อบางคนยังใช้โอกาสงานขึ้นปีใหม่ทำบุญครั้งใหญ่ให้กับตนเองด้วย เช่น อ้ายจอม อายุ 72 ปี ก็ได้ไปจัดตานธรรมร้อยชุดให้ตนเอง มีอายุยืนยาวอีกด้วย

ภาพที่ 4.8 งานตานหมูข้าวหรืองานตานคนตาย ช่วงเช้าวันพระยาวัน

ที่มา: ภาพถ่ายโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 4.9 โตกบรรจุกี๋เครื่องตาน

ที่มา: ภาพถ่ายโดยผู้วิจัย

สำหรับหมู่บ้านบ้านถิ่นซึ่งเป็นหมู่บ้านที่ติดกับเมืองเชียงรุ่ง ชาวบ้านส่วนมากเมื่อเสร็จพิธีกรรมในตอนเช้าแล้วก็จะไปเข้าร่วมการรดน้ำในตัวเมือง ขณะที่พิธีกรรมการก่อเจดีย์ทรายเริ่ม

ในตอนบ่ายของวันพระยวัน กลุ่มผู้เข้าร่วมการก่อเจดีย์ทรายจึงเป็นกลุ่มผู้มีอายุและหญิงวัยกลางคนเท่านั้น ในปัจจุบันประเพณีการขนทรายเข้าวัดมีผู้ให้ความสนใจน้อยลง และเนื่องจากในปีนี้วัดบ้านถิ่นอยู่ในระหว่างการสร้างวิหารใหม่ ในวัดจึงมีทรายสำหรับก่อสร้างซึ่งชาวบ้านก็ใช้ทรายนั่นมาก่อเจดีย์ทราย ก่อนจะนำช่อตุง¹⁵ ไปปักกรอบๆเจดีย์ทรายภิกษุจะสวดมนต์เพื่อส่งบุญ จากนั้นชาวบ้านจะนำน้ำส้มป่อยไปให้ภิกษุปลุกเสกและตักใส่ขวดหรือขันกลับไปพรหมให้กับผู้ที่ไม่ได้เข้าร่วม ซึ่งการก่อเจดีย์ทรายหรือธาตุทรายนี้หนึ่งปีจะมีการก่อหนึ่งครั้ง เพื่อเป็นการอุทิศส่วนกุศลไปให้เทวดา บรรพบุรุษให้อยู่ดีกินหวาน จากนั้นจึงจะมีการสงฆ์พระ ขอบพ้อให้อายุยืน ขอบฝนให้ตกตามฤดูกาล (สัมภาษณ์ย่าทองคำ, 20 เมษายน 2004) สุดท้ายชาวไทลื้อจะนำตุงไปปักที่เจดีย์ถวายสำหรับดอกไม้รูปเทียนซึ่งพระภิกษุจะสวดมนต์พร้อมผูกสายสิญจน์โยงรอบๆเจดีย์ทราย เมื่อถวายตุงแล้วชาวบ้านจะหยาดน้ำสรงทานและนำสำหรับอาหารมาวางเรียงรายที่หน้าวัดเป็นอันเสร็จพิธีการก่อเจดีย์ทราย

ในตอนสายของวันนี้ชาวบ้านบ้านถิ่นที่เป็นหนุ่มสาวและผู้ชวยวัยต่างๆจะเข้าร่วมการรดน้ำของเมือง กิจกรรมการรดน้ำในปัจจุบันมีรูปแบบและวิธีการที่แตกต่างออกไปมาก เริ่มตั้งแต่กฎเกณฑ์ของรัฐบาลเขียงรุ่งซึ่งกำหนดให้มีการเล่นรดน้ำกันเฉพาะในวันที่ 15 เมษายนหรือวันพระยวัน โดยมีช่วงเวลาดำหนดตายตัวคือตั้งแต่ 9 โมงเช้าถึง 5 โมงเย็น นักท่องเที่ยวและหนุ่มสาวไทลื้อที่มาจากเมืองอื่นๆเข้าร่วมเล่นสาดน้ำในเมืองเขียงรุ่ง สำหรับหมู่บ้านที่อยู่บริเวณเมืองเขียงรุ่งชาวบ้านจะมาร่วมกันเดินขบวนเพื่อเดินไปรดน้ำเจ้านายในเมือง ขบวนแห่ของแต่ละหมู่บ้านประกอบไปด้วย ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ผู้ดูแลความปลอดภัย ชาวบ้านทั้งชายและหญิงยกเว้นเพียงผู้สูงอายุและเด็กเล็ก ระหว่างการเดินขบวนมีการฟ้อนรำและตีมโหรีเล็กน้อย เมื่อถึงจุดที่เจ้านายอยู่ชาวไทลื้อจะเชื่อเชิญเจ้านายขึ้นนั่งบนเสลี่ยงและแบกหามไปเป็นวง ชาวบ้านที่อยู่ร่วมขบวนจะรดน้ำเจ้านายไปด้วย การหามและรดน้ำเจ้านายกระทำไปอย่างสนุกสนาน จนเมื่อพอใจกันทั้งสองฝ่ายกิจกรรมนี้จะจบลงที่เจ้านายจะต้องแจกเงินให้กับชาวบ้าน ซึ่งหากจำนวนเงินที่ให้ยังไม่เป็นที่พอใจของชาวบ้าน ชาวบ้านจะแบกเจ้านายไว้บนเสลี่ยงต่อไปหรือล้อมรอบตัวไว้ไม่ให้กลับเข้าไปยังที่พักของตน จนเมื่อพอใจทั้งสองฝ่ายเจ้านายก็จะกลับไปที่พัก ส่วนชาวไทลื้อจะเดินขบวนต่อไปเพื่อไปรดน้ำเจ้านายท่านอื่นๆในเมือง และทำอย่างนี้เรื่อยๆกระทั่งประมาณ 4-5 โมงเย็นจึงกลับเข้าหมู่บ้าน แต่นัยของการรดน้ำผู้ใหญ่ในแบบปัจจุบันจะเป็นไปเพื่อการหยอกล้อและเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างเจ้านายกับชาวบ้านมากกว่าจะเป็นไปเพื่อการแสดงความเคารพนับถือ

¹⁵ ตุงที่ชาวบ้านเตรียมมาทำด้วยกระดาษแผ่นบางๆตัดเป็นรูปสามเหลี่ยมมีหลากสี พันเข้ากับกิ่งไม้ไผ่เล็กๆ

ส่วนการรดน้ำคำหัวผู้ใหญ่ของชาวไทลื้อหมู่บ้านบ้านถิ่นนิยมจัดในช่วงเข้าพรรษามากกว่าการเดินทางเยี่ยมเยียนญาติพี่น้องในช่วงงานปอยยังเป็นประเพณีที่ชาวบ้านถิ่นนิยมทำอยู่ แต่โดยมากในช่วงงานปอยญาติพี่น้องจากเมืองอื่นบ้านอื่นเป็นผู้เดินทางเข้ามาเยี่ยมเมืองเชียงรุ่งเพื่อเยี่ยมเยียน และถือโอกาสนี้เดินทางเข้ามาเที่ยวงานปอยในเมืองหลวงด้วย ส่วนชาวไทลื้อบ้านถิ่นจะเดินทางออกไปหลังจากงานปอยเสร็จสิ้นไปแล้ว ทั้งนี้หลังจากงานปอยที่เชียงรุ่งจบไปจะมีการจัดงานเวียนไปยังเมืองอื่นๆ คือ เมืองฮ่าและเมืองฮาย ซึ่งจะมีกิจกรรมใกล้เคียงกับเทศกาลที่เมืองเชียงรุ่ง ได้แก่ การแซวเรือ การรดน้ำ เป็นต้น

4.3.3 แนวคิดและการรับรู้เกี่ยวกับงานปอยสังขารของชาวไทลื้อในปัจจุบัน

คติความเชื่อและความหมายของพิธีกรรมต่างๆในงานปอยสังขารมีการสืบทอดส่งผ่านกัน ในหมู่ชาวไทลื้อมาเป็นระยะเวลายาวนาน แต่การเปลี่ยนแปลงของสังคมทำให้ความสัมพันธ์ภายในชุมชนไม่แนบแน่นเหมือนในอดีต กระบวนการถ่ายทอดความหมายของวิถีชีวิตและประเพณีไทลื้อจึงไม่มีประสิทธิภาพเท่าเดิม ปัจจุบันคนในช่วงวัยที่เติบโตมาในแต่ละยุคสมัย ต่างก็มีความเชื่อและแนวคิดที่รองรับความหมายของงานปอยสังขารที่แตกต่างกันออกไป กลุ่มคนเฒ่าคนแก่ (สัมภาษณ์ย่ากองคำ อ้ายจอมและอ๊อเทา, 20 เมษายน 2004) จะมองเห็นการเปลี่ยนแปลงของงานปอยสังขารมากที่สุด โดยเฉพาะการลดบทบาทของพุทธศาสนาในงานปอยซึ่งในอดีตต้องมีพระที่มีตำแหน่งทางสงฆ์สูงเป็นศูนย์กลางในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ หรือการจุดบั้งไฟสะลดและบอกไฟดาว แต่ละชุมชนจะจัดที่วัดของหมู่บ้าน แต่ในปัจจุบันชุมชนไม่ค่อยให้ความสำคัญกับกิจกรรมเหล่านี้ นอกจากนี้เจ้ามหาขันธวงค์ยังได้แสดงความคิดเห็นต่อการใช้คำศัพท์จีนที่หมายถึงงานปอยสังขารว่า “โผสู่ยเจีย” (泼水节) ซึ่งเป็นคำที่สื่อความหมายไม่ถูกต้อง เพราะคำว่า โผสู่ยเจีย นี้หมายถึงการเล่นสาดน้ำเท่านั้น ไม่ได้มีความหมายครอบคลุมไปถึงพิธีกรรมอื่นๆและไม่มี ความหมายใดๆทางวัฒนธรรมเลย (สัมภาษณ์เจ้ามหาขันธวงค์, 12 มกราคม 2004)

จากคำกล่าวของอ้ายโนน ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านบ้านถิ่น เกี่ยวกับนักท่องเที่ยวชาวฮั่นที่ว่า “การเข้าวัดต้องถอดรองเท้า ทางวัดจะเขียนบอกเป็นภาษาจีนไว้แล้วว่าให้ถอดรองเท้า แต่ถ้าไม่มีใครเห็นพวกฮั่นก็จะใส่เข้าไป ซึ่งเป็นความประพฤติกที่คนไตไม่พอใจคนฮั่น แต่นักท่องเที่ยวจำนวนมากที่เข้ามาเที่ยวสืบทอดพันนาส่งผลดีต่อชาวไตคือ ขายของได้ ขายอาหารได้” แสดงให้เห็นว่าชาวไทลื้อช่วงวัยกลางคน (สัมภาษณ์พ่ออ้อคำ อี้แก้วและอี้แสง, เมษายน 2004) ยังเป็นกลุ่มที่ให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิม ในขณะที่วัยอื่นก็มองความสำคัญของงานปอยสังขารในแง่ของการเป็นประเพณีเพื่อการท่องเที่ยวซึ่งสร้างรายได้ให้กับชาวไทลื้อได้มาก คนกลุ่มนี้จะให้ความสำคัญกับกิจกรรมและพิธีกรรมของงานปอยทั้งในชุมชนและในเมือง มีการยอมรับและตอบสนองความต้องการของรัฐบาล เช่น ทางรัฐต้องการให้หมู่บ้านส่งคนไปร่วมเดินขบวนและ

ร่วมเพื่อนรำ ทางหมู่บ้านก็จะส่งตัวแทนของหมู่บ้านไป ขณะเดียวกันกลุ่มวัยกลางคนนี้ก็ไม่ใช่ทั้งประเพณีที่เป็นจารีตสืบต่อกันมา เช่น การทำบุญทำทาน การสงฆ์น้ำพระและการก่อเจดีย์ทรายเป็นต้น

เมื่อกล่าวถึงงานปอยสังขาร กลุ่มเยาวชนและวัยรุ่นซึ่งเป็นกลุ่มที่ได้รับการศึกษาจากโรงเรียนจีนจะบอกว่า “งานปอยสังขารเป็นประเพณีที่สนุกสนานที่สุด ได้ใส่เสื้อผ้าใหม่และมีงานรื่นเริงมากมาย” (สัมภาษณ์องค์คำ, 4 มกราคม 2004) กิจกรรมที่เยาวชนไทลื้อเข้าร่วมส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมในเมือง ไม่ว่าจะเป็นการเล่นสาดน้ำ การชมการลอยโคม จุดบอไฟและจุดพลุ เป็นต้น ทั้งนี้พิธีกรรมทางศาสนาในวันพญาวันมีกลุ่มวัยรุ่นเข้าร่วมน้อยคน เพราะส่วนใหญ่กลุ่มวัยรุ่นบ้านถิ่นจะให้เหตุผลว่างานบุญจัดเข้าเงินไป และคาบเกี่ยวกับเวลาที่จะต้องตั้งขบวนออกไปรดน้ำ

อย่างไรก็ตามสิ่งหนึ่งที่ชาวไทลื้อทุกกลุ่มมีความคิดใกล้เคียงกัน คือ ในเรื่องของความภูมิใจในความเป็นคนไทลื้อ ในช่วงสงกรานต์คนไทลื้อเกือบทุกคนในหมู่บ้านจะใส่ชุดประจำชนชาติส่วนหนึ่งเพื่อเป็นการแสดงเอกลักษณ์ความเป็นไทลื้อ เป็นการเผยแพร่วัฒนธรรมของคนไทลื้อสืบสองพันนา (ไตเฮา)

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved